

CSIKI LÁSZLÓ

A hely szellemei

SZÍNJÁTÉK

Színjátészó személyek

EZREDES
 GÁSPÁR
 ANNA, Főjegyző leánya
 ADAM, kistisztviselő
 NAGYLAKI, nyugalmazott
 tűzér őrnagy
 HALINA, gimnáziumi tanár
 FŐJEGYZŐ
 PAP
 KERÉKI, az ipartestület elnöke
 HENTER, szász bankár

TISZTIORVOS
 ELLA, a felesége
 CIRKUSZIGAZGATÓ
 BOHÓC
 IDOMÁR
 ARTISTANŐ
 DORICÁ (I. népfelkelő)
 II. népfelkelő
 Körzetvezető
 I. katona
 II. katona

ELSŐ FELVONÁS

Szín: templombelső, az oltár felől nézve. A magasban a boltív homálya. Kétfelől, keskeny ablakokon át, alkonyi fény árad be. Tél van. Szemben a kórus, ezüstös orgonasípokkal. Alatta a bejárati szárnyas ajtó. Jobb oldalt, elől cirádás szószekek, mellette a sekrestye ajtaja. A szín nagy részét két padosor foglalja el (mintegy rövidülésben, csak néhány pad látható), előttük szabad a tér a feltételezett áldozó-rácsig, és közöttük a folyosó az ajtóig. Pap a szószekeken beszél. A padokban, fekete-szürke ünneplőben, télikabátosan ülnek az emberek. Fejük lehajtva, arcuk nem látszik.

PAP: Mindenható Isten, hozzád fohászko-
 dunk, ne fordítsd el rólunk az orcád. Te-
 kints e nyájra a végveszélyben, amikor
 bűnnek tartják a puszta létezését, ártatlan
 létére odadobják idegen hatalomnak, idegen
 vallás és nyelv kiszolgáltatottjaként. Kicsi
 ez a nép ekkora csapáshoz, és védtelen.
 Földjét elvették, másoknak ítélték közö-
 nyös hatalmak – lelküket, maradék hitüket
 erősítsd, Uram, a világ ellenében. (Csend.)
 Híveim, holnap átadjuk a város kulcsait a
 hódítóknak. Istent kérjük hát, adjon erőt
 nekünk a lemondáshoz. Közeleg a veszede-
 lem Dél felől, és számunkra nincs más hely,
 csak ez, a menekvéshez se módunk, se

erőnk. Lágyítsd meg, Uram, a katonák
 fegyverét, ha szívük meg nem lágyulhat is.
 Mibenniünk, a göggel, dölyffel, bírvággal
 szemben erősítsd a türelmet, a kitartást.
 Védelmezz is, Uram, amikor büntetsz.
 Mentse meg életünket legalább, hogy mó-
 dunk legyen jóvátenni vétkeinket, ame-
 lyekkel kihívtuk haragodat...

*Gáspár – huszonéves, nyúlánk férfi – a második
 sorban erre felveti a fejét: az imádkozó gyüleke-
 zetből kivirít sápadt arca. Mintha tiltakozna.*

PAP: Híveim és... barátaim! Most nem csak
 mint lelkipásztorotok, hanem mint a kö-
 zösség tagja szólok hozzátok. És azt mon-
 dom: jöhet holnap a hódító sereg, hogy át-

vegye a várost, Erdély utolsó bástyáját, a fegyverekkel szemben nekünk meg kell őriznünk nyugalunkat. Nincs helye a hősködésnek. Őrizzük meg magunkat holnaputánra, az építő munka számára. Békeszerződés ítélte másnak ezt a földet: maradjunk meg békében tehát, habár fegyverrel vonulnak ellenünk. Ne adjunk módot a megtorlásra. Ne hívjuk ki a hódító dühét. Meg kell maradnunk, együtt, a remény számára. A jövő számára. Az igazságtétel számára.

Az utolsó mondatok alatt bal felől felbukkan a sűrű gyülekezetben egy élénk sárga, fényes selyemruhába öltözött bohóc, ugyanolyan színű bolondsipkával a fején. Fehér arca rémült, és mintha mondani akarna valamit. Később, de még a prédikáció közben, jobb oldalt, a cirkuszi kikiáltók vörös frakijában előtűnik Cirkusz-igazgató: kerek képű, kövér alak, kopaszodó fejére ragasztott csillogó hajtincsekkel. Kezében cillinder.

A kórusban most megjelenik II. népfelkelő, egy paraszt-katona, hosszú puskáját a padsorokra szegi. Ugyanakkor, Pap beszéde végén, a csöndben halkán, bátortalanul megszólal Bohóc.

BOHÓC: Jönnék. Itt vannak, uram.

A padsorokban mozgás támad.

PAP: Itt vannak tehát, máris, idő előtt. Azzal kezdik az uralkodást, hogy megszegik az egyezséget. Barátaim, maradjatok a helyeiken. Isten házában vagyunk. Megvéd az Úr.

Orgonaszó hallatszik, majd elbicsaklik, mintha leütötték volna a kántort.

PAP: Imádkozzunk!

A megadóan mormoló gyülekezetben dacosan feláll, a padsorok közé lép Gáspár. Tehetetlenül körbeforog, mintha ezzel is lázítani akarna az embereket. Az arcképe bámul, majd elindul a kijárat felé. Szembetalálkozik Ezredessel. Ez idősebb, botra támaszkodó, sánta férfiú, szedett-vedett egyenruhában, rangjelzés nélkül, cügos cipőben. Félelmetes és nevetséges, főként azért, mert színpadias. Idegenes hangszíval, de magyarul beszél.

EZREDES: Hopp-hopp! (Botjával mellbe bökve, megállítja Gáspárt.) Megmaradjunk!

GÁSPÁR: Szószegő! Hova sietsz? Ne légy ilyen mohó. Holnap van a te napod.

PAP: Gáspár, Isten házában vagyunk!

EZREDES: Megmaradjunk. Nyugalom. Beszédem van. (Botjával a szószék felé, Papra mutat.) Cseréljünk. Le! Le! Le!

PAP: Imádkozzunk.

A gyülekezet belekezd a Miatyánkba, Ezredes tehetetlenül és dühösen tátog a hangzónben. A főbejáraton eközben Doricá (I. népfelkelő) be-kíséri a cirkuszi trupp kosztümös-télikabátos tagjait: Idomárt és Artistanót. Nyomukban Adam. Gigerli fiatalember, kezében zsirárdi kalappal, szemén monokli. Kishivatalnok-féle.

EZREDES (dühösen): Mi van a templomban?

DORICÁ (középkorú népfelkelő): Ezeket hoztam. Gondoltam, spionok. Áruhában járnak, ezredes úr. Rendes ember nem öltözik így.

EZREDES: Szóval spionok.

DORICÁ: Még egy majmuk is van. Parancs szerint ide kell gyűjteni az efféléket, magyarokat, egyebeket.

IDOMÁR: Tiltakozom. Nem egy majmunk van, hanem négy. Ez nem valami ócska trupp. Egyet mondok: nagy baj lesz még itt, ha az oroszánok nem kapnak enni.

DORICÁ: Tetszik látni, hogy beszélnek ezek.

IDOMÁR: Ezennel kérem szabaddá helyezésemet. Szolgálati érdekből mégpedig, ezredes úr. Tudom én, mi a reglama, kiszolgáltam a katonaidót. Az oroszánokat nem tartóztathatják le.

EZREDES: Mindenki a körletben marad.

CIRKUSZIGAZGATÓ (alázatosan előlép): Ezredes úr, tisztelettel tiltakozom. Mi magyarok vagyunk...

EZREDES: Dettó?

CIRKUSZIGAZGATÓ: Magyarok vagyunk, de nem idevalósiak. Anyaországiak vagyunk. Mi nem vagyunk átadva. Mi csak menekülünk.

ADAM: A körletet senki el nem hagyhatja. Ez a Körzetvezető úr utasítása.

EZREDES: Az én parancsom!

PAP: Imádkozzunk.

Újra belekezdenek a Miatyánkba.

EZREDES (belebeszél az imádságba): Híveim! Békel Semmi rebellió, jó?

ADAM: Az ezredes úr fontos közlést kíván tenni. Hallgassák meg, kérem.

EZREDES: Hallgassanak! *(Az ima elhal.)* Híveim! Mi nem bántani akarjuk magukat. Az igazságért vagyunk itt.

BOHÓC: Ajjaj!

EZREDES: Csitt!

ADAM *(mintha fordítaná):* Kuss! Az ezredes úr csendet kér.

EZREDES: Európa! Hölgyeim és uraim! Európa. Csak azt akarom mondani: Európa. Tehát értjük egymást. Két nép Európában. Egymás mellett. Egymás mellett, nem egymás alatt. Mi maguk alatt voltunk. Így. *(Mutatja: rétegekben.)* Most helyre lesz hozva. Így. *(Két tenyerét egymás mellé rakja.)* Két kéz. Egymás mellett. Mindkét kéz enyém. Kérek másik kezét. *(Találomra megfogja az első padsorban ülő Főjegyző kezét, megrázza és mosolyog.)* Kéz a kézben. Béke. Isten velünk.

FŐJEGYZŐ *(hatvanas „magyar úr”, bundakabátban, nyírott bajusszal):* Fogdosnak. Mit akarnak ezek?

DORICÁ: A templom le van tartóztatva. Mindenki le van fogva. Még a főjegyző is.

ADAM: Kuss, Doricá! Önök szabadok. A város magyar lakossága szabad, ugye, ezredes úr?

EZREDES: Nem fogoly. Nincs háború, nincs fogoly. Nincs háború, de van baj. Mi megvédelmezzük magukat. Felszabadultunk önök alól, de védjük.

BOHÓC: Ajvé!

EZREDES: Európát felhányta a háború. Harcolás, kommunizmus. De jött új rend. Új béke. Új igazság.

ADAM: Ezredes úr, ezt majd elmondja nekik a Körzetvezető.

EZREDES: Tehát, új igazság. Mi felelünk önökért. Úgy mondom: önök a miénkek. De jó lesz.

NAGYLAKI: Ezredes úr! Engedje meg bemutatkoznom. Nagylaki József nyugállományú tüzér őrnagy vagyok. A monarchia seregében szolgáltam. Felelős tiszt létemre tudom tehát, hogy önnek valóban felelősséget kell vállalnia a város lakosságának épségeért, biztonságáért. Ez itt már nem had-

művelési terület. A trianoni szerződés értelmében önök, amikor átveszik Erdélyt, egyben szavatolják lakossága életének és javainak sértetlenségét. Erre nézve azonban, ezredes úr, garanciát kérek a város vezetése, a lakosság és a magam nevében.

EZREDES *(szalutál):* Őrnagy úr! Tiszti becsületszavamat adom rá.

NAGYLAKI: Köszönöm. Megpróbálok hinni önnek.

BOHÓC: Hit! Hit, Remény, Szeretet! Szó, szó, szó...

EZREDES *(botjával könnyedén Bohóc vállára üt):* Ide figyelj, édes fiam! Te a Monarchia egyik katonatisztjének szavát hallottad. Becsületszavát, édes fiam. És kitaposom a beledet, ha ebben kételkedni merészelsz.

BOHÓC: De szépen mondja!

ADAM *(ráripakodik):* Kuss! Ezredes úr, ki kell válogatnunk őket. Sürget az idő. Nyakunkon a katonák.

EZREDES: Hölgyeim és uraim! Megmondtam, önök szabadok. Önök katolikusok. Látom. Csak a város elöljárósága marad.

ADAM: Ez a körzetvezető úr parancsa.

EZREDES: Körzetvezető úr parancsoljon a maga hazájában! *(Paphoz.)* Vannak a tanácsban reformátusok?

PAP: Vannak, ezredes úr.

EZREDES: Unitáriusok?

PAP: Egy.

EZREDES: Egyéb?

PAP: Milyen egyéb, ezredes úr?

EZREDES: Szászok? Lengyelek? Zsidók is vannak a tanácsban?

PAP: Abból is volt egy. De a kommün után elmenekült.

EZREDES: Helyes. Egyéb vallású tanácsosok később érkeznek. Maradjanak békén. Gyerekek, nők hazamehetnek. Hozzanak...

ADAM: Vagy küldjenek.

EZREDES: Élelmet, tiszta ruhát. Semmi egyebet, csak élelmet és váltóruhát.

GÁSPÁR: Meddig akarnak maguk itt tartani bennünket? Hiszen már megadtuk magunkat.

FŐJEGYZŐ *(halkan):* Eladtak minket.

- EZREDES: Polgárok mehetnek ugyancsak. Kérem a tanácsot.
- ADAM: Ezredes úr a városi tanács tagjait kéri maradásra. *(Elsétál a padsorok között, egy-egy emberre rámutat.)* Tag. Tag. Tag.
- BOHÓC *(gépfegyver hangját utánözvja)*: Tak-tak-tak-tak.
- FŐJEGYZŐ *(amint Adam hozzá ér)*: Feljött a napod, Ádám. Miért haragszol te reánk?
- ADAM: Nem haragszom én, főjegyző úr. A kötelességemet teljesíttem.
- FŐJEGYZŐ: Engedd be az oláht, s kiver a házadból.
- ADAM: Én mindig hálás leszek magának, Kázmér bátyám, amiért maga mellé vett. Meglátja, nem lesz semmi baj. De többé ne mondja azt, hogy oláh. Rómától eredünk.
- FŐJEGYZŐ: Döntsetek el végre, Ádám.
- ADAM: Rövid á-val kérném. Két rövid á. Adam. *(Annára, Főjegyző lányára mutat.)* Annuska itt maradhat magával, Kázmér bátyám.
- FŐJEGYZŐ: Nem tanácstag az.
- ADAM: Jó helyen van itt, szem előtt, Kázmér bátyám.
- FŐJEGYZŐ: Ezredes úr! Ön csupán a városi előjárókat tartóztatta le. Ártatlan lánykákat nem tartóztathat le. A letartóztatás nem érintheti a családtagokat. Noha azt sem értem, miért vagyunk mi letartóztatva. *(Ezredes nem reagál a „letartóztatott” kifejezésre.)*
- ADAM *(Ezredesnek magyaráz, hangtalanul, az mosolyog. Annyi hallatszik)*: Megköszöném, ezredes úr. Szólok a Körzetvezető úrnak is.
- EZREDES *(Főjegyzőhöz)*: Hallom, ön beteg. Emberség van. Engedem, hogy kislánya önnel maradjon.
- FŐJEGYZŐ: Makkegészséges vagyok, jóember. Jobb erőben vagyok én még magánál is. Pedig egykorúak lehetünk. Kutya bajom. Gáspár fiam, szólj már nekik. Olyan vagyok, mint a vas.
- ELLA *(reménykedve hadar)*: Az én uram beteg. Az enyém. Vért is köp néha, bizony isten. Tizenkét napig tartották egy pincében a Lenin-fiúk. Bizonyíthatja bárki, hogy azóta nincs rendben.
- GÁSPÁR: A tisztiorvos úr valóban gyengélkedik, uram.
- EZREDES: Becsületszavát adja ön, hogy a tisztiorvos maródi?
- GÁSPÁR: Szavamat adom, persze.
- ELLA: Elmeheztünk?
- EZREDES: Asszony maradhat. De elég. Nincs több beteg. Nincs több asszony. Asszony csak bajnak van. Önök jól vannak. Lesz étel, ruha. Nem lesz baj.
- ADAM: A többiek elmehetnek.
- EZREDES *(magának vindikálva az utasítás jogát)*: A többiek elmehetnek. Engedélyezem. Pánikot kelteni kint nem szabad. Tilos a pánik. A bevonulás rendben folyik. Béke van. Kifelé!
- Az asszonyok és a közrendű polgárok szedelőzködnek, búcsúzkodnak. Pap közben a szószékere megy.*
- FŐJEGYZŐ *(Gáspárhoz)*: Vigyázz az enyémre, öcsém. A kicsi Kázmért torokloddal hagytam otthon. A feleségem szerencséjére. Egy miséért, öcsém. S mi lett a vége?! Gondoskodj róluk, Gáspár.
- GÁSPÁR: Jobb helyen vagyok én itt, Kázmér bátyám.
- FŐJEGYZŐ *(gőgösen)*: Itt a város előjárói vannak. Neked coki.
- GÁSPÁR: Híjjával vagyunk egy polgármesternek, Kázmér bátyám. A tekintetes úr idejében felhúzta a nyúlcipőt.
- FŐJEGYZŐ: Üss a szájadra! A polgármester úr az evakuációval rendben távozott.
- GÁSPÁR: Azt jelenti, hogy üresedés van a poszton. És nagyon lehetséges, hogy ezeknek itt szükségük lesz egy főemberre.
- FŐJEGYZŐ: Kicsi vagy te ahhoz.
- GÁSPÁR: Kicsi vagyok én, majd megnövök én. Annácskát, a játszótársamat csak nem hagyom Adam úrfi martalékaul. Nem azért hagytam ott a pesti egyetemem.
- ANNA: Mindig mondtam, hogy egyszer még polgármester is lehet belőled. Csak a körrömragást szokd le.
- GÁSPÁR: Érted én mindent.
- FŐJEGYZŐ *(előbb dohog, aztán üvölt)*: Mert én már itt mindenkinek csak Kázmér bátyám vagyok. Nem Kázmér bátyám vagyok

én, hanem ennek a szabad királyi városnak a főjegyzője. Én vagyok itt most az első ember!

GÁSPÁR: Ezzel most ne nagyon dicsekedjen.

PAP (*a szószékeről, a távozókhöz*): Barátaim! Kedves asszonyok! Menjete. Teljesítétek hivatásotokat. Van olyan idő, amikor a család és benne az anya az eredeti, az ősi szerepére egyszerűsödik, és éppen ezáltal felmagasztosul. Menjete, vigyázatok gyerekeikre. Tanítsátok meg nekik az anyanyelvet, ha az apák messze vannak, vagy messzire készülnek is. Tanítsátok meg őket arra, aminek túsaként – és példájaként is – itt maradt az uratok. Arra, amit most kényszer alatt vállalunk. Tanítsátok meg a gyerekeket, hogy ezután önként kell vállalniuk és megvállaniuk a sorsukat. Gyerekek: Isten kicsiny és elhivatott csodái voltak eddig. Mától sorsvállalók és -vállók ők maguk is. Emberként, szabadon éltek mostanig hazájukban. Mostantól magyarok. Tanítsátok meg nekik, hogy ezen a földön magyarnak lenni mindig is csak valami ellenében lehet. Hatalmak és kényszerek ellenében, dacolva a hatalommal és ellökve a kényszert, egyet ismerve csupán: a belső erőt és parancsot. Istent ismerve, s elfogadva őt, mint a szabadság kényszerét. Mi is elfogadjuk ítéletét, és tisztán, ártatlanul, igazunk tudatában állunk a fegyverek elé.

Az emberek eközben kimennek, eltűnik velük a két fegyveres népfelkelő is.

EZREDES (*egyre emeltebb hangon*): A pap elmegy.

PAP: Nekem nyájam mellett jelölték ki a helyem.

EZREDES: Pap megy.

PAP: Én vagyok most a vezetőjük.

EZREDES (*ordít*): Pap!

ADAM: Menjen, tisztelendő úr. Úgysem templom ez már.

PAP: Nem tehetitek börtönné Isten házá. Kevés ahhoz az emberi hatalom.

CIRKUSZIGAZGATÓ (*eltereli a figyelmet Papról*): Tiszt úr, kérem. Úgy érzem, vesztélyben vagyunk. Én kilenc emberért és tizenhat állatért vagyok felelős...

EZREDES: Áhá, a nyáj! Ugasson, igazgató! CIRKUSZIGAZGATÓ: Úgy látom, maguknak itt elszámolnivalójuk van egymással. Elvek... Eszmék. Haza. Lélek. A mi hazánk odaát van. Azt önök nem kapták meg. Minket önök nem vehetnek át. Mi nem lettünk a maguk alattvalói.

EZREDES: Biztos benne? Van egy térképe?

CIRKUSZIGAZGATÓ: Turnéztunk, ugyebár. Elindultunk a magunk országában, és egy előadás után, reggelre kiszült, hogy külföldön vagyunk. Tehát, ezredes úr, szabad elvonulást kérek. Hivatkozom a nemzetközi egyezményekre, valamint hazám és az ön országa közötti...

EZREDES: Papír?

CIRKUSZIGAZGATÓ: Papír?

EZREDES (*bólogat*): Papír.

ADAM (*idegesen „tolmácsol”*): Az igazolványát kéri. Adja oda neki, hadd teljék kedve.

CIRKUSZIGAZGATÓ: Ó, igazolványnak bővíben vagyunk. (*Idomárhoz.*) Őcsi, a börtönkát!

EZREDES (*kajánul*): Útlevél is van?

CIRKUSZIGAZGATÓ: Útlevelünk?

ADAM: Útlevelük. Szerezzen már örömet az ezredes úrnak.

EZREDES: Pasaport. Passport. Pass.

CIRKUSZIGAZGATÓ: De hát, otthon vagyunk. (*Rimánkodva.*) Haza akarunk menni.

GÁSPÁR: Hagyják őket, menjenek az Isten lovába!

PAP (*rászól*): Gáspár, ez templom!

GÁSPÁR: Hadd menjenek. Mit értenek ezek az egészsébből? Anyaországai! Nekik ez csak gyarmat. Vagy mese. A sóhegyeket úgy szerették, meg is ették. El is hordták. Azt mondták közben: Erdély szent föld. És viték a földet. Erdély legenda. Erdély a...

PAP: Magyarok vagyunk mind, Gáspár, de emberek vagyunk, sokfélék.

GÁSPÁR: Igazolványom nekem is van. Az enyémen is koronás a címer. Mégsem megyek sehova. Hazajöttem. De ők most megpuccolnak, mentik az irhájukat, minket pedig benne hagynak a nagy bűdös...

PAP: Fiam!

GÁSPÁR: Maradtak volna itt, ha az övék. Haltunk volna meg inkább, de együtt, mindannyian. Ez így úgysem élet. De ők hagyták veszni a jobbik részüket. Beérik mindig is a felével. Mindegy, melyik fele az, milyen, csak az övék legyen, s ne háborgassa abban őket senki. Megvannak maguknak. Meglesznek nélkülünk.

FŐJEGYZŐ: Gáspár, uralkodj magadon! Egy város vezetője nem viselkedik így. Neked, mint politikusnak, igazán tudnod kell, hogy ez politika. Ezt a békét ránk kényszerítették. Nem tárgyaltak velünk, hanem döntöttek rólunk. Ez ellen – most – semmit nem tehetünk.

GÁSPÁR: Maguk nem is, Kázmér bátyám.

FŐJEGYZŐ: Elvesztítettünk egy háborút, rájlesztettünk a világra a kommunizmusunkkal. Félték tőlünk, és most bosszút állnak. A saját gyöngeségüket, rettegésüket torolják meg rajtunk. Viseld el méltósággal. Tudd, hogy igazad van. Tudd, hogy nem lesz mindig így. Kidühöngik magukat, aztán elgondolkodnak azon, mit vétettek.

CIRKUSZIGAZGATÓ: Tiszt úr, mi azért most elmehetünk?

EZREDES: A francba! Nem megy hívivő.

CIRKUSZIGAZGATÓ: De mi legyen akkor az állatokkal?

EZREDES: Állatok is a francba! *(Adamhoz.)* Hívd a Körzetvezető urat. Ezek mind beszélnek. Beszélnek, beszélnek. Addig beszélnek, amíg sírnak tőle. Micsoda nép! Elhiszi, amit mond. Hívd a vezetőt. *(A sekrestye felé indul.)* Én nem bírom. Én a helyemen vagyok. *(Az ajtóból.)* Ez a főhadiszállás. *(Ki.)*

ADAM *(indulófélben, a többiekhez):* Maradjanak nyugodtan, kérem. Ne virtuskodjanak most. Ne ártsanak maguknak. *(A főajtón át el.)*

ANNA *(ösztonösen is oldani próbálja Gáspár tehetetlen keserűségét, évődik vele):* Igyekezz, Gazsi, mert a végén még ez lesz a polgármester.

GÁSPÁR: Ez olyan, ebből akármilyen lehet. Ahhoz van öltözve.

ANNA: Nagyon kihúzta magát. Apám már nem tudná kizavarni az irodából. Csak azt nem értem, miért gyűlöli az apámat?

GÁSPÁR: Miattad. Tudja, hogy nem ad oda neki.

ANNA: Engem ne kérjen, hanem vigyen, akinek kellek. A karácsonyi szalmakalapjával... Fullajtár ez csak, hiába lett hatalma.

GÁSPÁR: Itt fogott: magának.

ANNA: A nővéremet is az ura öleli, ő mégis másra gondol. Két gyermekét hordta a szíve alatt, de a szívében másvalaki volt. Nem parancsol abból senki. Még az sem parancsol, akit szeretünk.

GÁSPÁR: Ilyesmivel te ne játszs.

ANNA: Elenged ez is, ha akarom.

GÁSPÁR: Veszélyes ez, mert bármi lehet belőle. De azért jobb, ha akarod, Kisó.

ANNA: Mást akarok én. Azt nem tőle kérem.

GÁSPÁR: Még bajba kerül sz te.

ANNA: Templomban-e? Itt még egy „polgármester” is ártatlan marad.

GÁSPÁR: Okos vagy.

ANNA: Csak nem szólok. Az igazságot is tudni kell elhallgatni, Gáspár. Neked is, igazad van – s mire jó? Azt hiszik ezek, hogy gyűlöljük egymást mi, magyarok. Nem itt a helye az igazságnak, de még az ideje sem.

GÁSPÁR: Kacagsz rajtam?

ANNA: Sírhatnak is.

GÁSPÁR: Félelmetes.

ANNA: Féltetek. Tudod te, hogy az igazsággal ártani is lehet. És van, amikor az igazság fölösleges.

GÁSPÁR: Vigyázol te rám?

ANNA: Megkérsz? *(Ez másra is érthető, helyesbít.)* Megkérsz arra, hogy vigyázzak rád?

GÁSPÁR: A szíveddel vigyázz rám, Kisó.

A többiek eközben csoportokban beszélgetnek.

NAGYLAKI *(Főjegyzőhöz):* Most már csak egy a kérdés. Mit akarnak?

FŐJEGYZŐ: Hogy érted ezt, kérlek?

NAGYLAKI: Nem értem, mit akarnak. Minden nemzetközi rendelkezést betartva, békésen átadtuk nekik. Akadálytalanul elfoglalhatják. Jöhetnek felvirágozva, a kerékét vesztett ágyúikkal... Hódítókként bevágtathatnak a gebéikben... A gyalogság tiszt

tesseges, kövezett úttesthez verheti a bocskorát. Itt az alkalom, kirúszozhatják, bekölnizhetik magukat a tisztjeik.

FŐJEGYZŐ (*Ezredesre céloz*): Az iménti úrnak más a szaga.

NAGYLAKI: Éreztem. Éppen ezért kérdem, mi szükség van erre, itt? Katonásdi? Veszélyeket, akadályokat akarnak állítani maguknak, hogy aztán hősiiesen legyőzzék? Hadd érezzék a diadal vérszagát. Elvégre békésen hódítani nem nagy élvezet.

FŐJEGYZŐ: Játék lenne?

NAGYLAKI: Annak se jó. A játék a Balkánon gyakran elfajul. Nem ismerik a határt. Elnézést.

FŐJEGYZŐ: Elnézést, miért?

NAGYLAKI: A szóviccért. Nem helyénvaló, tudom.

FŐJEGYZŐ: Micsoda?

NAGYLAKI: Azt mondtam: nem ismernek határt...

FŐJEGYZŐ: Ja! (*Elgondolkodik*.) Hát igen. nem tartják tiszteletben a határokat.

NAGYLAKI: Mit akarnak, mégis?

FŐJEGYZŐ: Majd meglátjuk.

NAGYLAKI: Ha addig élünk is. Ha élünk addig.

FŐJEGYZŐ: Most megint mit beszélés?

NAGYLAKI: Vagy, ki tudja?! Lehetséges, hogy bizonyítani akarnak valamit. Hogy egyezmény ide vagy oda, ellenállásba ütköztek. Ez igazolná a megtorlást. Mert megtorlás, igenis, lesz. Katona voltam, vagyok, tudom. Megtorlás nélkül elvész a győzelem íze. És mi vagyunk most, itt, az ellenállók. Úgy látszik mégis, ez későn jutott eszünkbe. Elfoglalták szinte az egészet, már csak mi vagyunk hátra. És éppen így foglalták el, mialatt Párizsban a diplomataik tanácskoztak, a nagyhatalmak meg a térképet rajzolták át meg át. Kitaláltak egy helyi zavart: hogy megsértettük a demarkációs vonalat, vagy hogy a lakosság rebelligedik, mint a kommün alatt. És megtorolták. Elfajtották. Elfoglalták. Gyorsabban haladtak a rossz szekerekkel, mint a diplomatai rajzceruzák a térképeken.

FŐJEGYZŐ: Azt gondolod?

NAGYLAKI: Nem várok semmi jót. Erről hallgass, kérlek. Lehet, hogy már a saját gondolataimtól is megijedek, annyi az egész. A legrosszabbak mindig valóra válnak mostanában. Mintha én álmodnám az egészet. Rosszat remélek.

FŐJEGYZŐ: Ez most vicc?

NAGYLAKI: Katona vagyok, Kázmér. És ágyban végezsem? Most, amikor szükség volna katonára?

FŐJEGYZŐ: Nehogy itt nekem valami butaságot tégy. Mire készülsz, Ervin?

NAGYLAKI: A halálra. (*Főjegyző vállára ver*.) De ez tényleg csak vicc, kérlek.

FŐJEGYZŐ (*halkan figyelmezteti*): Temp-lomban viccelődsz, Ervin! Nagy lehet a baj.

Tisztiorvos eddig körülöttük keringett, most lihegve, légszomjasan közbeszól. Felesége, Ella és Anna egymáshoz bújva ül az egyik padban.

TISZTIORVOS: Bosszú. Bosszú ez, nem egyéb. Egyszerre kapjuk vissza, amit századok óta tőlünk elszenvedtek. Még tetézve is. Úgy, hogy alku nincs. Egy élet nem elég nekik.

FŐJEGYZŐ (*nem tegezi*): Menjen haza maga, Tádé. Maga beteg.

NAGYLAKI: Meg lengyel is, a tetejébe.

FŐJEGYZŐ: Maga nem árthat nekik.

NAGYLAKI: Maga nem is kell nekik. Nem vétett ellenük. Mi több, egyetlen őse sem volt az uruk. Ama századok alatt... Annyi idő alatt felgyűl, persze, a sok sérelem, de még az is sértés, ha ügyet sem vetnek rájuk, nem is bántják őket.

TISZTIORVOS: Eddig jó voltam maguknak. Negyediknek a kaláberhez. Nem voltam jó?

FŐJEGYZŐ: Igazi magyar úr volt, Tádé. Hallotta, megmondta a pap: a magyar nem születik, hanem lesz. De fő az egészség.

TISZTIORVOS (*makacsul*): De én már láttam a halált. Egy pincében. Napokon át csak azt néztem. Teljes sötétség volt. Nem válogat. Lengyel, román, magyar, zsidó; mindegy neki. Az ember mind fél. Csak addig nehéz, amíg belátja, nincs esély. Addig küzd, vergődik, s az ad is néha egy-egy lehetőséget. A betegség ilyen esély. Rossz esély, mert csak haladék. Aztán, közben be-

- látod, hogy kész vagy – és megnyugszol. Úgy se jobb. De inkább siettetnéd már. Szívesen lemondasz erről a keserves haladékról.
- NAGYLAKE: Nem azonos a két helyzet, tisztiorvos úr.
- TISZTIORVOS: Kivárjuk tehát a haladékokat? A vége ugyanaz. És ha közben megtébo-lyodunk? Nehezek az ilyen éjszakák. Egy pisztoly segítene...
- NAGYLAKE: Semmi esélyünk velük szemben.
- TISZTIORVOS: Erről beszélek. Jobb, ha mi magunk döntjük el, mikor jött el a mi időnk. Megválasztani azt a percet: ez az egyetlen esély.
- Gáspár lép hozzájuk, Bohóccal.*
- GÁSPÁR: Ez a jóember azt mondja, fel tud mászni, ha kell, a harangkötélen.
- FŐJEGYZŐ: Nem cirkuszban vagyunk.
- GÁSPÁR: Kijut! Kötelessége a fogolynak a szökésre gondolni. A nehézség csak annyi, hogy az elején, amikor ránehezedik, ne konduljon meg súlyától a harang.
- BOHÓC: Aztán már simán megyek.
- NAGYLAKE: Hova?
- BOHÓC: Tekintetes úr, olyan ez, mint a feldobott kígyógerinc. Csak fordítva. Ez nem lent támaszkodik, hanem fent. De merevnek tekinthető.
- NAGYLAKE: Látom, itt már nem csak az állam, hanem a fizika törvényei sem érvényesek. Jó, mondjuk, fent van. Ott áll a toronyban. Nézi a havas vidéket, és szörnyen ver a szíve. Esteledik. *(Elhallgat.)*
- BOHÓC *(döbbenet):* Nincs hova menni. Minden az övék.
- NAGYLAKE: Gázsikám, ne álmodozz. Veszelés az.
- FŐJEGYZŐ: Nem, nem. A törvény az egyetlen esély, polyák úr. Az egyezményben benne foglaltatik, hogy minket nem bánthatnak. Nem bánthatják a saját alattvalóikat, a saját állampolgáraikat, a saját... *(Elbizonytalanodik.)* És miért? Mi sem bántottuk őket. Szolgák voltak, persze, szolgák voltak. De ki nem az? Én a törvény szolgája voltam. Az állam szolgája voltam. A város szolgája voltam. A családom szolgája voltam.
- TISZTIORVOS *(enyhe kárörömmel):* Egyszóval úr.
- FŐJEGYZŐ: Ezek talán azt képzelik, a szabadságot is megkapják a földdel?
- TISZTIORVOS: Ja, úrnak születni kell.
- PAP *(eddig némán figyelt):* Imádkozzunk. Kérjük Istent, ne keserítsen meg bennünket a gyűlölet és a rettegés.
- Az ajtón, némi dulakodás után, bebukik Halina gimnáziumi tanár, mintegy iskolai ünnepséghez öltözve, noha kissé tépetten. Középkorú férfi. Rossz hírt hoz, iróniával enyhíti, amíg bírja.*
- HALINA *(nagy hangon):* Hiányoznak a tanítók! Papok, katonák... és bohócok csinálják a történelmet – de hol vannak a nép tanítói? Isten áldja önöket, uraim.
- GÁSPÁR: Halina tanár úr! Mi hír odaki?
- HALINA: Az Istennek sem akartak beengedni. Mit képzelnék magukról ezek? Lefogják a város krémjét, s a gimnázium igazgató-jelöltjéről, az intelligenciáról megfeledkeznek? Most sincs becsülete itt az intelligenciának. Azzal sem tisztelik meg, hogy rabul ejtik.
- GÁSPÁR: Ön magától jött ide, professzor úr?
- HALINA: Önként, ámde erőszakkal. Szerencsém, hogy ismerem azt a gazfickót odakint, az ajtónál. A tejesasszonyom kölyke. Tőlem tanulta a történelmet. Ékes magyar nyelven méghozzá. Úr akart lenni a csobán! Ergo, felfogta, hogy egy magamfajta hazafi nem maradhat ki a történelemből, amelyet oktat. Éppen amikor zajlik.
- FŐJEGYZŐ: Ügyelt volna az árvákra inkább.
- HALINA: Mit szólna az utókor, hogy most, amikor a maradék haza hív, én szabadon dekkolok? Aztán csak elmesélem.
- FŐJEGYZŐ: Könnyű annak, akinek nincs családja.
- HALINA *(most komoly):* Esmét is lehet szeretni, Kázmér bátyám. Csak gyakran nem szabad. És a leggyakrabban: nem is viszonozza.

Közben a cirkuszisták is a hírhozó köré gyűltek.

IDOMÁR (*tisztelettel*): Az oroszlanokat tesszett látni?

HALINA: Úgy hiányoztak azok a felforduláshoz, hogy aztán pont illettek belé. Bőgnek, hogy csak úgy dagad tőlük a honfiúi kebel. Magyar állatok ezek, ha nem tévedek.

IDOMÁR: Éhesek a drágáim.

HALINA: De legalább üres a piactér. Egy csóró sem mer a közelükbe menni. A mellékutcákban járják a hórájukat. Oroszlánzenére.

NAGYLAKI: S a város?

HALINA: Béke van, de rend nincs. Megütötte a csőcseléket a történelem szele. El nem képzelhetem, hol rejtegettek mostanig annyi nemzeti zászlót. Versenyt lobognak a fáklákkal, örömtüzekkel. És lefogadom, hogy kilenc hónap múlva hirtelen megszaporodnak a szőröstalpúak, mert nagyban dúl ám a szerelem. Kimutatja majd a Népszövetség, hogy abszolúte többségben vannak.

BOHÓC: Na végre, egyesültek!

HALINA: Csakhogy hiányzik még az egyik partner a szerelemhez. Magukkal csinálják, maguknak.

NAGYLAKI: Professzorom, van ezeknek elég erejük, hogy rendet tartsanak?

HALINA: Mármint hagyományuk?

NAGYLAKI: Adminisztráció. Be tudnak rendezkedni idejében? Hiszen a régi hatalom – lám – itt van, bezárva. Node, az új...

HALINA: Holnap majd meglátjuk, mire képesek.

FŐJEGYZŐ: Ezek mindenre.

NAGYLAKI: Mi van itt? Szabad rablás – a saját területükön?

HALINA: Majdnem. Örömnem. Ki akarják élvezni a nemzeti szabadságot, amíg még lehet. Tudják a csórók, hogy holnap jön az új hatalom, a botbüntetés, a dézsma, jönnek az új urak, akik otthon még vízholdnak sem voltak jók.

NAGYLAKI: És a hadsereg?

HALINA: Holnap.

GÁSPÁR: Ma. Most. Az imént.

HALINA (*közlendője lényegéhez érkezett, körülmenyes*): Egység szerint, holnap déli tizenkét órákor. Akkorra tervezték a kulcsátadást, nem? Harangzúgás, díszszemle, mi-egyéb... Éppen csak polgármester nincs, aki átnyújtja nekik a város kulcsait. Igazság szerint kulcs sincsen. Jelképes az egész, akár a turulmadár. Elszállt, uraim.

A templombeliek döbbenet hallgatják.

GÁSPÁR: De akkor kik ezek?

HALINA: Azért jöttem, hogy ezt közöljem önökkel, uraim. Ezek nem azok. Ezek a mieink. A mi románjaink.

FŐJEGYZŐ (*lerogy a padra*): Megölnek.

PAP (*mintegy magának*): Imádkozunk.

NAGYLAKI: Ezekre semmilyen egyezmény, szerződés nem vonatkozik. Mi csakis reguláris hadseregnek adhatjuk meg magunkat. Csak a törvényes hatalomnak.

TISZTIORVOS: Holnap... Addig tart a haladék. Hát várjuk ki, őrnagy úr. Ennél nehezebb már csak az a tudat, hogy nem rajtunk múlik a sorsunk. Nem mi választjuk meg az időnket, mégsem.

FŐJEGYZŐ (*rémült dühvel*): Fogja be a száját, maga polyák. Magának már mindegy. Maga így is, úgy is felfordul.

PAP: Uraim!

ANNA (*Főjegyzőhöz*): Édesapám, maga beteg. A kedvemért.

GÁSPÁR: Nem gyűlölhettek bennünket ennyire.

HALINA: Miért, mi szerettük őket annyira?

ANNA: Ha nem törvényes semmi: akkor forradalom van. Hát rajta!

FŐJEGYZŐ: Maradj magadnak!

ELLA (*a háttérből rohan elő, rikácsol*): Nem volt elég? Nem volt elég? Ez lett a vége a forradalomnak!

TISZTIORVOS: Nem mindegy, milyen az a vég.

Ella a nyakába csimpaszkodik, mintegy lefogja.

ANNA: Ez az igazság. Kezdtől fogva. Hagytuk, hogy bezárjanak ide, és semmit nem tettünk ellene. Hagytuk, hogy a törvény intézkedjen: helyettünk. Tisztelendő úr! Magyarok csakis valami ellenében lehetünk? Itt minden ellenünk van. Mi vagyunk

mi akkor? Mindannyiunkat ide, egy helyre zártak, bárkik legyünk, bárhonnán valók. Mi pedig – maradunk magunknak.

BOHÓC (*kiáll középre*): Én magyar ember vagyok.

PAP: Én békeségre, türelemre intettek benneteket.

GÁSPÁR: De nem megadásra is. Magunkra hagytak: magunknak kell tehát az életünkért megküzdenünk.

TISZTIORVOS: Eljött az a perc.

ELLA (*kétségbeesetten*): Várj. Várj!

NAGYLAZI: Belátom, most valóban az idő parancsol, nem a törvény. Nem bízhatjuk magunkat mások becsületére.

FŐJEGYZŐ: Miféle becsület az, amelyiktől félni kell?

ANNA: Hát akkor, rajta, apám, ha nincs férfi más.

GÁSPÁR: Tisztelendő úr, oldozza fel a zászlókat a szentség alól. Lándzsa, pika lesznek ezentúl. Jó keményfa rúd a nyelvük. Réz-hegyűek.

HALINA (*eddig borúsan figyelt, most lelkesen*): Gyilok lesz a dísz! Szabaddá tett a kényszer. Ó, én mindenkit úgy szeretek!

PAP: Isten bocsássa meg nekünk...

BOHÓC: Segítsen inkább, ne csak imádkozzon.

PAP: Bocsássa meg Isten, hogy bajaink közt, önző emberek, megféleldeztünk fia születésének ünnepéről. Holnapután Karácsony, barátaim. A Megváltó eljövetele...

Megilletődötten elhallgatnak. Ebbe a csendbe csörtetnek be a fegyveresek. A más felekezeti elöljárókat kísérik: Hentert és Kerekit. A kórusban megjelenik Ezredes. Mellette Adam. Később közöttük a Körzetvezető. Mindenki felfelé, feléjük néz.

HALINA (*halkan, de nagyon hallatszik*): Éljen a szeretet ünnepe.

ADAM: Figyelem, figyelem! A Körzetvezető úr fontos bejelentést kíván tenni.

Körzetvezető előmaszírozik a kórus korlátjág. Merev, bőrkabátos, meglehetősen fiatal, de teljesen ősz hajú férfi. Papírlapot bont ki, és idegesen akcentussal felolvassa a nyilvánvalóan más által, elfogadható magyarsággal fogalmazott szöveget.

KÖRZETVEZETŐ: Polgárok! Az újonnan megalakult Honmentő Bizottmány nevében fordulok hozzátok, szűkebb hazánk egy válságos pillanatában. Szülőföldünket közelebből királyi hadsereg szállja meg, nemzetközi egyezmények értelmében. Ezek az egyezmények azonban csak az itt lakó magyar népeséget és a régi adminisztrációt kötelezik a terület békés átadására, az őslakos románságot nem. Mi pedig, ismerve az ókirályság állapotát, céljait, szándékait, tiltakozunk gazdasági, társadalmi, kulturális és erkölcsi rendjének ránk kényszerítése ellen. Az általunk is vágyott és támogatott nemzeti egységnek nem szabad az ókirályság gazdasági és erkölcsi szintjén megvalósulnia, tehát az ősi román föld, Erdély pusztá elfoglalása, hatalmi bekebelezése számunkra elfogadhatatlan. Az egyesülést lelkesen megszavaztuk ugyan, körülményeit viszont mi magunk szeretnénk meghatározni. Az európai kultúra emlején nevelkedve, százados harcok után, saját értékeinket védjük, bárki ellen, aki más tér és kultúra törvényeit kívánja velünk szemben érvényesíteni. Egyenlő félként, független polgároként akarunk az új ország részévé válni. A most következő küzdelem azonban, a jelenlegi helyzetben, a többségi románság belső ügye. Éppen ezért a kisebbségi magyar lakosságot és annak vezetőit – megértésüket kérve – ebből a harcból kivonjuk, védelmünk alá vesszük, újabb rendelkezésig elkülönítjük. Polgárok! Elérkezett az igazság pillanata.

HALINA (*felsóhajt*): Túl szép ez, ha igaz.

BOHÓC: Imádkozzunk.

(*Függöny.*)

MÁSODIK FELVONÁS

Szín ugyanaz. A sötét templom, éjfél előtt. Az ajtóban fegyveres őt (Doricá). Pap a feltételezett áldozórácsnál, az előtérben térdel. A fogvatartottak többsége a padokban alszik. A református Kereki izgatottan figyel, Henter, a szász bankár elkülönülve ül. Halina az első padban az álmos Cirkusz-igazgatónak magyaráz.

HALINA (nem patetikus, inkább kissé fájdalmas): ...Erdély nem hegy, fenyőfa, patak, nem könyv vagy kitalált vallás. Erdély egy eszme. Ezért nehéz megvonni a határait. Mindannyiszor boldogan mosolygok a tévedéseken: amikor hallok, hogy a Keleti Kárpátoktól nemcsak a Királyhágóig, hanem attól nyugatra is Erdélynek nevezik ezt a földet. Északon Szatmárt is beleértik. Jól van ez így, mondogatom, és azért lehet így, mert Erdély egy eszme...

CIRKUSZIGAZGATÓ (lecsukódó pillákkal bólogat): Hova tovább...

HALINA: Úgyhogy nem lehet elfoglalni, megszállni, elvenni. Túlterjed saját határain. Valahol fent van, a föld felett. A tanítványaimnak mindig azt mondom, a magyarság jobbik részét nevezik erdélyinek, bárhol éljen is az. Lehet, hogy a románság javát is... A hazájuktól messzire szakadt százszokot. Mi más nemzetek között, egy kicsit mindig is veszélyben élünk, s ez kielezi az érzékeket. A tudatosabb rész az... Aki nem egyszerűen beleszületett, hanem tudja is... Az erdélyi ember szabad, még zsarnokság alatt is: választhat, mi akar lenni. Lehet más, mint aminek született: román, szász, bármí.

Cirkuszigazgató elalszik, mellére csuklik a feje.

HALINA (csak magának): Ez a szabadság azonban: védtelenség. Tudjuk, milyen mulandók vagyunk. Hiszen mások is lehetnénk, átváltozhatnánk... De a választás ideköt. Kizár minden másból. Kicsik leszünk és megrogzítottak. A terünk is szűkös, úgyhogy a szorításban a magasság felé törünk. Lehet, hogy menekülünk. Magasba vagy a mélybe. Egy itt mélység és magasság. Egyre közelebb kerülünk így az emberi lényeghez. A testi létünket is átérezzük, naponta, mert tudjuk, hogy megszűnhet bármely pillanatban...

A toronyóra lassan tizenkettőt üt. Az alvók felébrednek, a virrasztók felfigyelnek. Csend.

NAGYLAKI: Holnap van.

HALINA: Meglesz ma mindenre a bizonyosság.

Csend.

NAGYLAKI: Kivel politizálgatsz itt éjnek évadján, professzorom?

HALINA: Ó, csak megpróbáltam elmagyarázni egy oktondi tudatlannak, hogy mi itt jobban tudunk félni, mint remélni. Ki is élvezzük a rettegést. Embernek érezzük magunkat, ha fenyegetnek. A veszélyre érzékenyebbek vagyunk, mint a boldogságra. Hogy Erdély egy eszme... Az eszmék mindig vonzón veszélyesek. Felemelnek... Elveszíthetjük lábunk alól a talajt. Elragadnak a földről...

NAGYLAKI: Most nem bánám.

HALINA: Rajongók vagyunk, az is lehet, hogy megszállottak. Attól van ez, hogy tudjuk, kicsik vagyunk és mulandók. Éppen ezért most és egyszerre kell nekünk minden...

NAGYLAKI: Embere válogatja. Az a paraszt ott (az ajtó felé mutat) beérné a télikabátoddal. Biztosan fázik.

HALINA: Tudod, miért félek tőlük én? Mert ők is rajongók, megszállottak.

NAGYLAKI: Csak győztek, professzorom.

HALINA: Azt hiszed, csak a földet akarják? Ugyan! Valami mást. Valami eszmeit. Nemzetet. Fajt. Vallást. Szabadságot. (Mósoltyog.) Efféle elvontságokért szokás meghalni.

NAGYLAKI: Megtettek egyszer egy kivégzőosztag parancsnokának. Megdöbentően egyszerű dolog volt. Vér, velő, szar, ami az emberből kijön.

HALINA (kuncog): Tudod, őrnagy úr, furcsa módon az hangzik fennköltnek most, amit

te mondtál... A vér, a velő, meg a... Rop-
pant patetikus.

NAGYLAKI (*mosolyog*): Fura ennek a hely-
nek az akusztikája.

*Kereki, az Ipartestület elnöke lép hozzájuk. Mo-
kány kis ember. Halina és Nagylaki ügyet sem
vetnek rá. Később elbeszélnek mellette.*

KEREKI: Min mulatnak az urak? (*Csend.*)

Megvagyunk tulajdonképpen, igaz is.
(*Csend.*) Hadd egyeljék egymást, mint a ré-
pát, odaki, elég szaporák, nem igaz? (*Nem
felelnek neki.*) Megvéd az Isten, nem tekint
az a felekezetre. Ugye? De nem lehetne egy
kicsivel nagyobb tüzet rakni? A végén még
megvesz Isten hidege. Ilyen szegény a pápis-
ta eklézsia? (*Ez is üresen hangzik; suta tréfái-
ra sem kap választ.*) Kiküldénem ezt a Dori-
cát, fusson el a műhelyig forgácsért. (*Az ör-
re céloz.*) Minek neki puska? Ugye me-
gyünk ki mi a veszedelembé. Hát nem? Én
nekik is adtam forgácsot, széldeszkat, tü-
zelőt, mindig. Nem néztem, hogy másféle
anya szülte. Vittek volna azok maguktól is.
De így legalább megköszönték. Két ilyen
inasom van, tudják, éppen csak irtó nagy-
bélűek. Kíváncsi lennék, mostantól ki ad
nekik enni? Nálam jól megvoltak, ipart ad-
tam volna a kezükbe. De hát nekik puska
kell. Az is német gyártmány. (*Legalább Ha-
linát szeretné bevonni a beszélgetésbe.*) A ta-
nár úr is, megtanította őket erre-arra, em-
berségre, tisztességre, megymásra. Ugye,
tanár úr? (*Reménykedve.*) Csak nem vete-
mednek valami gonoszságra, ha megtanul-
ták a leckét.

HALINA (*Nagylakihoz*): A hidegről jut
eszembe. Szép textust adott elő a Körzet-
vezető úr, vagy mi a csuda ez. Egy dolog za-
vart csupán: hogy az én bőrkabátom volt
rajta.

NAGYLAKI: Magyar ember írhatta neki azt
a szöveget. Túl jó.

HALINA (*idézi*): Elérkezett az igazság pillana-
ta... Ha egy ellenfél mond ilyent: jólesik.
De egy magadfajtatól fenyegetésnek hang-
zik.

NAGYLAKI: A spanyol feerián az igazság
pillanata egyet jelent: megölik a bikát.

KEREKI: Ide kellene szólítani azt a suhancot,
mégis. Ez kísérte át a családomat a vonalon.
Most már akár Pesten is lehetnek. Kér-

dezzem meg tőle, hogy egészségben átjutot-
tak-e?

HALINA (*Nagylakihoz, Ezredesekre célozva*):
Most vajon hol lehetnek?

NAGYLAKI: Melegben valahol. Talán éppen
nálad, otthon. Most nekik hull a forgács.

HALINA: Lehet, hogy készakarva hagytak
magunkra? Puhítanak...

NAGYLAKI: Miért, olyan kemények vol-
tunk talán?

HALINA: Rejtélyes az a szöveg. Éppen mert
túlságosan világos.

NAGYLAKI (*legyint*): Szónoklat. Haza, nép,
szabadság...

HALINA: Lehet, hogy ők még hisznek
benne. De azért válaszolniuk kellene né-
hány kérdésre. *Valójában* miért csinálják
ezt? Hogyan gondolták mégis? Mit remél-
nek?

KEREKI: Most majd megkapják a magukét.
Azt sem mondhatják, hogy mi poroltuk ki
a csepűgatyájukat. Elfűjják őket, mint a
miligyertyát. Egyet se féljen, tanár úr. Ki-
bírnak mi ezt is. Én a magam részéről nyu-
godt vagyok, ugyebár. A családom, ugye,
biztonságban. Én a helyemen. Azt mon-
ták: előljárók a templomba! Hát jó, itt va-
gyok. Rosszabb helyre is kerülhettem volna
egy templomnál, nem igaz? Úgy elképvisel-
lem én itt az iparos társadalmat, nem lesz rá
panasz. Nem futok el én, ilyenektől.
Visszasiríják még magukat énhozzám. Nem
tud még egy olyan műhelyt csinálni nekik
senki.

NAGYLAKI: Kereki úr! Mégiscsak hívja ide
a legényét. Szóljon neki, hogy beszélni aka-
rok az ezredesével.

KEREKI (*boldogan*): No ugye! (*Kiált.*) Doricá,
te!

Az alvók felriadnak, rémültek és tétovák.

KEREKI: Pardon. Nem vagyok katolikus
ugyebár.

*Kereki az őrhöz megy, beszél hozzá. A padokból
felszedelőzködnek, előjönnek az emberek.*

TISZTIORVOS (*nehéz álomból ébredve*): Elég
volt a viccből. Haza akarok menni.

ELLA (*hisztériás*): Igenis, én nem hagyom,
hogy az én házamban dőzsöljenek. Egy
szemhunyást nem aludtam.

TISZTIORVOS: Magyarázatot akarok. Magyarázattal tartoznak.

ELLA: Tolják csak ide azt a diadalmas képüket.

TISZTIORVOS: Mondtak valamit – álljanak a szavuknak.

FŐJEGYZŐ: Ezek soha.

CIRKUSZIGAZGATÓ (*magyarázza*): Ezek, kérem, letartóztattak. Egyszerűen lefogtak.

IDOMÁR: Rabságban tartják az oroszlánokat.

TISZTIORVOS: Nemes szándékok, szép szavak, magyarul – és erőszak a vége.

FŐJEGYZŐ: A velege! Erőszak a velege.

ELLA: Nem lehet dobbal verebet fogni.

CIRKUSZIGAZGATÓ: Most mondja az idomár úr, hogy az oroszlánokat is letartóztatták.

NAGYLAZI (*csitítani próbál*): Uraim, nem történik semmi baj, ha nyugton maradunk.

Erre kitör a pánik.

TISZTIORVOS: Nem várom ki a végét. Nem én, soha.

FŐJEGYZŐ: Nekem ne parancsolgassanak. Nekem senki se mondja, hogy nyugodjak meg.

CIRKUSZIGAZGATÓ: Nekünk, kérem, jogaink vannak. Én csak a hatályos törvényekre hivatkozom...

FŐJEGYZŐ: Honnan tudnák ezek a törvényt?!

TISZTIORVOS: Trianonban megmondták nekik.

ELLA: Mert mindent a hátunk mögött intéztek.

IDOMÁR: Én rájuk uszítom az oroszlánokat. Mindenkit feletetek az állatokkal.

FŐJEGYZŐ: Hol a lányom? Annuska, ide gyere!

ANNA (*Gáspárral ül egyik padban, csendesen*): Velem maga többé nem kiabálhat. Itt vagyok.

FŐJEGYZŐ: Azt tész, amit én mondok.

ELLA (*zokog*): Haza akarok menni. Gyereket akarok. Gyereket akarok szülni, és nem engedik.

TISZTIORVOS: Beteg ember vagyok. Vegyék tekintetbe... (*Tüntetően köhög.*)

FŐJEGYZŐ: Én vagyok beteg. Én öreg is vagyok már.

TISZTIORVOS: De én vért köpök.

FŐJEGYZŐ: Szédülök, mindjárt elesek. Anna, gyere, fogjalak meg.

CIRKUSZIGAZGATÓ: Mi külföldiek vagyunk, kérem.

IDOMÁR: Alföldi legény vagyok én, velem nem lehet kukoricázni.

ELLA: Mit vétettem én? Miért csinálják ezt velem? Miért nem hagynak?

FŐJEGYZŐ: Mondjon már valaki valamit.

PAP (*aki eddig térden imádkozott*): Velünk az Isten.

ELLA: Elhagyott. Elhagyott. Még a fiát sem küldte el.

TISZTIORVOS: Idegen kézre adott minket az Isten.

FŐJEGYZŐ: Szóljanak. Mondják meg.

ELLA: Nem értik? Be vagyunk zárva. Hogy-hogy maguk nem értik?

KEREKI (*törtet előre az ajtótól*): Nem érti. Hiába beszélek neki, nem akarja érteni. Tánár úr, ez már nem tud magyarul.

HALINA (*eddig szkeptikusan figyelt*): Beszéljete csak. Tisztuljatok meg.

A teljes zűrzavarban Artistanő – kék-ezüst trikóban – meleg kabátjából kihámozódva, a padok tetején a szószékig egyensúlyoz, fellendül rá, mutatványba kezd. A valószínűtlen tüneménytől a többiek ámulatan hallgatnak egy ideig.

ELLA: Blaszfémia!

FŐJEGYZŐ: Szentségtörés. Lehetséges, hogy gyalázat.

KEREKI (*elnézően, sőt enyhe csodálattal*): Művészek!

ELLA: De azért felháborító.

TISZTIORVOS: De azért szép.

FŐJEGYZŐ (*Paphoz*): Tisztelendő úr, itt maga parancsol. Tegyen már valamit.

PAP (*szótlanul csendre inti őket*).

Artistanő néhány mutatvány után, mint ki jól végezte dolgát, a helyére megy, bebújik a kabátjába. A döbönt némaságban megszólal az el-

*különülten ülő szikár, elegáns, sétapálcás úr:
Henter, a szász bankár.*

HENTER: Hülyék.

FŐJEGYZŐ (*dühösen*): A bakszász csak hallgasson!

Az újabb, zavart csendben Gáspár lép elő, csitítani próbál, egyúttal ez első szónoki kísérlete.

GÁSPÁR: Polgárok! (*Helyesbít.*) Nem. Barátaim! Emberek! Elhangzott tisztán itt, mit akarnak, mi a szándékuk. Minket pedig nem vakíthat el annyira a bánat, hogy ne lássuk az igazságot. A jó szándékot. Nem lehetünk annyira keserűek még, hogy ne higgyünk a baráti szónak. Ígéretet kaptunk, hogy megvédenek...

FŐJEGYZŐ: Ha tudnak. Sokat akar a szarka, de nem bírja a farka.

KEREKI: Igaz is, el kell hogy számoljanak velünk.

BOHÓC (*keserűen*): Hit, Remény, Szeretet...

GÁSPÁR: Igen. Megtart a hit, azt mondják, és így igaz. A hit tartott meg itt, a helyünkön, hogy nem futottunk el. Megtart a hit önmagunknak. Megtartja az ép eszünket legalább.

FŐJEGYZŐ: Ha rosszat akarnak nekünk, eddig már megtehették volna.

CIRKUSZIGAZGATÓ: Azt mondják, nem vérszomjas fajta ez.

IDOMÁR: Pásztorok.

BOHÓC (*skandálja*): Pásztorok, pásztorok, Betlehembe...

A bizakodó bizonykodás hovatovább éppen olyan hevesen – szinte pánikban – zajlik, mint az előző, kétségbeesett jelenet.

KEREKI: Puliszka nem robban.

GÁSPÁR: A saját véreikkel is szembeszállnak. Mi más ad erőt nekik, ha nem a hit? A hit a maguk igazában, bármi legyen is az.

FŐJEGYZŐ: Még a nemzetközi egyezményekkel is szembeszállnak. Ők is tudják, hogy igazságtalan.

GÁSPÁR: És éppen úgy magukra hagyottak, akárcsak mi. Az egész világ ellen küzdenek. A magányt választották: önmagukat.

TISZTIORVOS: Erdélyi fajta.

ELLA: Még katolikus is van közöttük.

KEREKI: Ismerjük is egymást, nem igaz?

BOHÓC (*kikiáltóként*): Hit! Remény! Szeretet!

GÁSPÁR: Nem azon múlik, ki él régebben ezen a földön, hanem hogy ezután hogyan él. Ők most megpróbálnak méltósággal élni. És most már nem ronthatják el...

FŐJEGYZŐ: Nem követik el még egyszer azt a hibát, mint '48-ban.

KEREKI: Nem hagyják még egyszer becsapni magukat, hogy ellenünk jöjjenek, színigaz.

TISZTIORVOS: Őket is, minket is magunkra hagyott az anyaország...

BOHÓC (*dúdolva*): Két pogány közt egy házárt...

TISZTIORVOS: Most már nincs más, ahova álljanak, csak mellénk állhatnak.

KEREKI: Olyanok vagyunk, mint Jancsi és Juliska a mesében, árva gyerekek...

ELLA (*ezt is kiáltva*): De nagyon szépek a gyerekeik, egészségesek.

TISZTIORVOS: Fialat nép, egészséges még, nem fáradt ki.

CIRKUSZIGAZGATÓ: Én mondom, kérem, olyan fogékonyak a művészetre, akár a gyerekek.

IDOMÁR: Megetették az oroszlánokat. Ha nem, idehallanám a bőgést.

GÁSPÁR: Hős minden nép, amely képes volt túlélni, megtartotta önmagát. Minden nép mögött ugyanannyi évszázad áll. Előtte ugyanannyi veszély...

ANNA (*Artistanőhöz*): Menjen, könyörgöm, csillapítsa le őket. Halálos álmok ezek. Gyerünk, hiszen a szemüknek sem hisznek.

Artistanő komótosan leveti nagykabátját, a padokon át indul a szőszék felé. Ott azonban Ezredes jelenik meg. A kórusban ugyanakkor feltűnik a puskás II. népfelkelő, az ajtóban Adam. Némán figyelik őket.

HENTER (*a csendben*): Hülyék.

HALINA (*Ezredesre célozva, Paphoz*): Látom, tisztelendő úr, mégiscsak helyet cseréltek.

PAP: Nem vagyok én méltó. Semmit sem tudok. Mintha anyám se lett volna.

TISZTIORVOS (*felocsúdva*): Még egy ilyen éjszaka, és megtévelyodünk. De tényleg. Maga szerint, Nagylaki, a tudatlanság szüli

a tehetetlenséget, vagy fordítva? Az a baj, hogy túlságosan okosak vagyunk!)

NAGYLAKI: Figyeljen csak. Most jön a vas-tagja.

EZREDES (*egy percig dölyfösen feszített a szószéken*): Nohát, nohát! Látom, jól vagyunk. Mi embereink harcolásra készen, önök jól. Imádkoznak, mulatéroznak. Ami tetszik. Miénkek fájnak. Magukat védik.

PAP: Ön megszentelteleníti a szószéket, Ezredes. Cirkuszt csinál a templomból.

EZREDES: Megmondom én, mi kellene. Maguk legyenek homokzsák. Fagyos homok. És piff-paff-puff. Hősök maguk mögött, piff-paff-puff. De mi nem. És ők sem, testvérek. Magyaroknak lenni jó. Magyar nem fázik. Magyarért, hajszáláért szól, kiáltoz Párizs, London, Budapest. Budapest, Pest-Buda. A mi pénzünkön építették.

ADAM (*zavartan és dühösen „lefordítja” Ezredes szavait*): Az Ezredes úr azt mondja, sorsfordító pillanatokat élünk, és mától kezdve az itteni népek dolga a történelem. A külföldi népegyedeknek meg kell egyezniük egymással, el kell számolniuk, kezükbe venniük a sorsukat. Hiszen, ha bántódás éri egyiket, elestében maga alá temetheti a másikat is.

EZREDES: Éppen úgy mondom. Uraim, én katona vagyok. De tényleg. Kötelességem a harcolás. Ültem, ültem a sarokban, néztem, ki ellen? Senki nem igazi. Dalol, kártyázik, kvaterkázik. Ültem sarokban, kávéházban, gondoltam: ellenség nélkül mit tegyek? Önök barátok, bár nem szeretem önöket. Nem igaziak. Itt most a jó színház. Olyan, mint a háború, az is nagy cirkusz. Most úgy kell látszódnia, önök ellenség. Mintha pus-kájuk volna. Lefogtuk volna. Szinte megöltük, igaz? Jönnek azok, látják, ellenség van, győzelem van, kötelességteljesítés van. Minden rendben van. Velük vagyunk.

ADAM (*„lefordítja”*): Az Ezredes úr azt mondja, az önök elképzelése a keleti Svájc-ról: álom. Itt mindenki kisebbség. Házát, földjét nem viheti át az anyaországba. Anélkül pedig...

EZREDES: Éppen úgy.

ADAM: Éppen ezért, önöknek el kell fogadniuk, ahogyan századokon át mi is elfogadtuk, hogy más államban élnek.

EZREDES: Fordult a kocka.

ADAM (*feszélyezi az egyértelmű fogalmazás*): Ezredes úr, az ön feladata a kivitelezés, nem a magyarázat. Elvi kérdésekben a körzetvezető úr dönt.

EZREDES: Hol van? Földből jött? Föld alól? Égből esett ide nekünk? Jön, beszél, parancsol. Itt vagyok én sok-sok éve, és nekem azt mondják: az oláh obsitos baka. Nekem mondták, nem őneki. Nagylaki úr! A szakállas vagyok. (*Mellkasát mutatja.*) Ekkora szőr, né. Bolond, szakállas öregember vagyok. Csúf. Megecsüdtem: nőjön a szőr a szabadságig. De ma ünnep, tiszta arc. Nem ismerős?

NAGYLAKI: Az orra, talán.

EZREDES: A szem? Szememet nézze szemmel.

NAGYLAKI: Ön mindig a kávéház sarkában ült, igen. És nézett.

EZREDES: Sarokban ültem, Nagylaki. Magasabb rangban, mint ön. Néztem, hogy dalol ön. (*Énekel.*) Elmegyek, elmegyek, hosszú útra megyek... Néztem, hogy szónokol Főjegyző. Kártyázik Tisztiorvos. Kaláberezik, s kiáltja néha: kitartás! És panaszolja a kommunisztákat. Ma gondoltam, nem, tegnap gondoltam, míg vágtam a szőrt, hogy olyan bajuszt hagyok, mint Nagylaki őrnagy. És akkor kvitt. De levágtam. Ne emlékezzem, ha tapogatom.

ADAM: Ezredes úr, uraim, mi a továbbiakban nem akarunk sérelmi politikát folytatni. A mi feladatunk itt és most az...

EZREDES: Tudom én. Ki itt a fő?

NAGYLAKI: Mármint köztünk, ezredes?

EZREDES (*helyesbít*): Ezredes úr, Őrnagy! Ön nulla. Professzor is nulla. Tisztiorvos két nulla. Úgy beszéljen.

GÁSPÁR: Én képviselem ezt a kis közösséget.

EZREDES: Ön felel, ha kérdezek?

GÁSPÁR: Én vagyok a felelős, valóban.

EZREDES: Nagyon jó. Mondom majd, mit mondjon nekik.

NAGYLAKI: Ezredes úr, úgy hiszem, a város előljárói között, a polgármester hiányában is, vannak olyanok, akik kellő felhatalmazással, méltósággal és eréllyel...

GÁSPÁR: Hallotta, Nagylaki úr! Önök le szerepeltek. Levitézettek. Azt mondták, az egyetlen, államalkotásra képes nemzet a térségben a miénk, és közben lassan elvesztették ezt az államot. A többiek nem alkotnak államot, mégis nekik van a legnagyobb. Mire érv, mire jogosít a múlt, ha se tere nincsen, se jövője?

NAGYLAKI: Brávó, Gáspár! Szónokolni már tudsz.

EZREDES: Brávó, Gáspár! Ön itt a fő. Polgármester szinte.

GÁSPÁR: Közölje tehát, mi a szándéka velünk, ezredes.

EZREDES: Majd, ha kell. Eljön az idő, szölok.

GÁSPÁR: Mondja csak a maga nyelvén, én megértem.

EZREDES: Ma érti. Tegnap nem. Ma ért. Holnap már beszél, ahogyan kell, én mondom.

GÁSPÁR: Kikérem magamnak, hogy árulás-sal gyanúsítson.

EZREDES: Aki beszél, megismerzik.

HALINA *(csendesen)*: A madár is a nyelve által vész el.

GÁSPÁR: Vagyok olyan magyar, mint itt bárki más. Maguk talán azért olyan nagyon magyarok, mert más nyelvet nem ismernek. Tudatlanságból. És én nem esem még egyszer abba a hibába, hogy elhiggyem maguknak: ezek nélkül elképzelhető volna ez a föld. Nem kell szeretnünk őket. De akkor is, itt kell élnünk, bárkikkel osztjuk is meg az életünket.

HALINA *(gúnyosan)*: Bizony, bizony, ezek úgy szeretnek, meg is esznek.

GÁSPÁR: Túl nagy falat vagyunk mi nekik.

FŐJEGYZŐ: Kivel tartasz te, Gáspár?

GÁSPÁR: Kázmér bátyám, én vagyok most itt a felelős. Nekem kell megtalálnom velük a hangot.

FŐJEGYZŐ: Félrever a te szíved, Gáspár. Csak azt nem tudom még, melyik oldalra.

GÁSPÁR: Maguknak mindenki áruló, aki békét akar.

HALINA: Békét vagy kegyelmet, Gáspár?

GÁSPÁR: Életet.

HALINA: Csak az a kérdés, milyen életet?

GÁSPÁR: Ezt most már bízva rám, tanár úr. Nem történelemkönyv ez, hogy ott nyissuk fel, ahol akarjuk, és akkor csukjuk össze, amikor tetszik.

HALINA: És főként nem mi írjuk.

NAGYLAKI: Hagyd, professzorom, mindegy, ki beszél, senkinek nincs itt szava. És ne akarj olyan nagyon elől állni, amikor lőnek.

Bohóc, Artistanő előbbi mutatványához hasonlóan, oldani próbálja a feszültséget, produkálni kezdi magát. Ezredes, Adam átmege a sekrestyébe.

PAP *(Bohóchoz)*: Mit képzelsz? Mi maga, kommunista?

BOHÓC: Akkor már inkább zsidó. Azokat még védi a törvény.

PAP: Fejezze be a bohóckodást.

BOHÓC: Én akár el is mehetek. *(Megjátssza, hogy indul.)* Egy percig nem maradok olyan helyen, ahol nem gyakorolhatom szabadon a hivatásomat. Átadom a helyet, tisztelendő úr. Elvégre, ez az ön munkahelye.

PAP: Sajnálom, hogy igaza van, fiam.

BOHÓC: Azt hiszem, én vagyok az idősebb, tisztelendő úr. Civilben akár tegeződhetnénk is.

PAP *(folytatja a tépelődést)*: Tehetetlenségünkben önzőkké válunk, magunkra gondolunk csupán, és elvész az erőnk, amellyel nem tudunk mit kezdeni. *(Bohóchoz.)* Mondja meg a kolleginájának is, hogy köszönöm, amit tett. A legfontosabb, hogy ne vesszít-sük el a fejünket.

BOHÓC *(tettetett könnyedséggel)*: Se a reményt. Mi másra való a művészet, papom? Olyan az, mint az imádság. Mondja, mondja az ember, mindegy, hogy mit és kihez, de közben nem figyel semmi másra.

PAP: Mértéket azért ismerhetne... Tudom, mi a dolgom.

BOHÓC: A megváltás azért nehéz dolog lesz.

PAP: Nem kommunista maga, mégis? *(Bohóc szótlannal elvegyül a többiek között.)* Híveim! Barátaim! *(Nem figyelnek rá.)* Az élő Istenre kérlek...

ELLA *(fojtott dühvel)*: Jót szól maga, de a legrosszabbkor mindig. Ez a Gáspár gyerek már-már kiszedte belőlük, mit akarnak, mire készülnek. Hagyja most már a férfiakra a piszkos munkát, tisztelendő úr. Szinte irigylem ezt az Annát. Férfi veszi el. Ez a fiú tudja, hogy bármit meg lehet, meg szabad tenni az asszonyért, a családért. Nem imádkozni kell, ahhoz úgysem ért, hanem verekedni. S ha azt sem lehet: osonni, bújni, csálni, kaparni, harapni. Az élet a fő, tisztelendő úr, s az élet mindig bújik, mint testünkben a vér. Végünk, ha napvilágra kerül ez a titok. Mindegy, ki az úr, melyik király, milyen isten. Elolthatják akár a csillagokat is. Szeretni a sötétben is lehet. Olyankor jólesik a férfikéz, akármilyen durva is. Az asszony még a véres férfit is megsimogatja olyankor. Az ölelés is olyan, mint a verekedés, ha igazi. *(Pap lehajtott fővel hallgat.)* Ó, ne legyen olyan nagyon megértő, megbocsátó, tisztelendőkém. Maga is csak férfi. Mondja nyugodtan: céda vagyok. Én pedig azt felelem rá: boldog vagyok, hogy merek ilyent érezni. Jólesik, hogy nem finomkodom itt magának, amikor égek... Verekedés lesz itt, papom, dulakodás, és vér folyik. Anélkül nem nyugosznak el. Kialtson már rám, hogy hagyjam abba, szégyelljem magam!

PAP *(keresztet rajzol Ella felé, a levegőbe, elfordul tőle, a többiekhez)*: Megszületik holnap a gyermek. A Megváltó közeleg. Nézetek magatokba: a világegyetemet betöltő fényéhez képest mily parányok vagytok, milyen kicsi és kisszerű a félelmetek, haragotok. Bűnös önzés előtérbe tolni a rettegést, mintegy pajzsként a szeretet ellen. Vétek belefeledkezni a kétségbeesésbe. Nem állíthatjuk magunkat, személyünket mindennek elé, elsőül. Engednünk kell, hogy beleoldódjunk a mindenségbe, a tündökletes örömbé, amely kitölti azt a születés ünnepén.

GÁSPÁR *(némiképp lekezelően)*: Jól van, tisztelendő úr. De maradjon csak meg az evangéliumnál. Maga nincs szokva a politikához.

PAP: Tudom én a magam dolgát.

GÁSPÁR: Egy szavamba kerül, s kivezetik innen.

PAP: A saját templomomból!

GÁSPÁR: Útban van már a malasztjával.

PAP *(reménykedve)*: Mire készültök, Gáspár?

GÁSPÁR: Szegény ember! Mégis azt hiszi, hogy hősök akarunk lenni? Szép volna, csak hogy nem lehet. Tojik ránk a mindenség. Rejtve, láthatatlanul nem lehet hős senki-ből. Ahhoz közönség kell ám.

PAP: De akkor mi történik?

ANNA *(eddig hallgatta őket)*: Megkérdeztem én?

GÁSPÁR *(nyersen)*: Nem a te dolgod.

ANNA: De én tudom elvégezni.

GÁSPÁR: Ádámmal, ugye? Ne bízson a nőkben, tisztelendő úr.

ANNA: Csak hadd beszéljek vele.

GÁSPÁR: Ugyanaz. Elhúzódsz vele a félhomályba...

ANNA: Nem esik bajom.

GÁSPÁR: Csak elígérkezel neki. Mi másért beszélne?

ANNA: Ismer.

GÁSPÁR: Több annál.

ANNA: Apám kámfuterja volt. Nem mer hozzám érni.

GÁSPÁR: Még meg is magyarázod! Ettől csak alparibb lesz.

ANNA *(szomorúan, de csodálkozva is)*: Mi vagy te, Gáspár? Szűzfiú?

Anna határozott léptekkel a sekrestye felé indul, majd benyit.

GÁSPÁR *(szomorú iróniával)*: Újra kell szentelni a templomot, atyám. Meggyalázták.

PAP: Számtalan templomunkat megszentés-telenítették már a megszálló hadak. Tatar, török... Istállót vagy raktárat csináltak belőlük. Kóhalom csak mindenik. Mi visszük belé a szellemet.

GÁSPÁR: Aztán ki kell söpörni belőle a lócitromot, s felszentelni újra. Arra az időre tartogassuk magunkat, atyám. Azt mondja el ezeknek. A túlélésre kell berendezkednünk. A mese, az imádság ahhoz nem elég. A hadak múltán a templom se szent, a jó

- érzelmeik sem azok. A tisztátalan helyen a gazság is helyén van, odaillik.
- PAP: Bűnre vezet a spekuláció, fiam. Nem élhetsz csak az eszed szerint, amikor szíved is van.
- GÁSPÁR: Az én szívem most csak arra kell, hogy elég vért pumpáljon az ereimbe. Ennyi az egész. Ez is sok. Egyszer majd jónak, szépnak lenni is jut időnk. Erőnk... Most az eszünkkel meg kell védenünk a szívünket. *(Felcsattan.)* Miket beszéltek! Istenem, hogy rühellem ezeket az ócska jelképeket. Utálok a szívemet, atyám.
- PAP: A szavakat utálok csak, fiam.
- GÁSPÁR: Túl sokat hallottam belőlük, igaz.
- FŐJEGYZŐ *(jön)*: Maguk miről beszélnek itt?
- PAP: Istenről, azt hiszem.
- FŐJEGYZŐ: Gondolkodtam a dolgon, Gáspár. Te most valóban és tulajdonképpen Erdély templomában állasz. Úgy viselkedj. Nincs helye itt...
- GÁSPÁR: A helytállás helye ez, tudom.
- FŐJEGYZŐ: Templom. Téglalobozat tartja az ég helyét, és el lehet képzelni ezeket a kőoszlopokat fenyőszálnak.
- GÁSPÁR *(gúnyosan megértő)*: Gondolkoztunk. Van szállásunk, ételünk. Talán még bajunk sem esik. Nem loholunk kenyér után, asszonyföltés sem gyötör. Eddig azt mondtuk: ez a hazánk – és csak éltünk benne. Most szeretjük csak, amikor elvesztett.
- PAP: Benne élsz.
- GÁSPÁR: Vagy álmodom. Gondolom. Mikor jutott idő mostanig, hogy a lelkünkéről, Istenről gondolkozzunk? Hálások lehetünk az alkalomért. Kár, hogy azt sem mi teremtettük meg magunknak...
- FŐJEGYZŐ: Mondom is, hogy nem gondolkodni kell, hanem cselekedni.
- GÁSPÁR: Mondja, tényleg mondja.
- FŐJEGYZŐ: Feltoltad magad nagyvezérnek, akkor teged is a dolgod.
- GÁSPÁR: S maga mit tanácsol, Kázmér bátyám?
- FŐJEGYZŐ: Megmondtam: teged a dolgod.
- GÁSPÁR: Megmondtam, bizony, maga meg.
- FŐJEGYZŐ: Mi neked ügye vagyunk jók semmire. Azaz mégis. Bármit csinálj, mi isszuk meg a levét. Aldozatnak még jó vagyunk. *(Szelíden.)* A lányra, Annára, azért vigyázz.
- Főjegyző a padok felé indul, Gáspár utánaszól.*
- GÁSPÁR: Kázmér bátyám!
- FŐJEGYZŐ *(halkan)*: A tied. Elvetted, neked adom.
- GÁSPÁR *(egyedül)*: De ki ellen? Ki ellen lehet? Adj, Uram, biztos ellenséget a megmaradáshoz.
- Anna jön a sekrestyéből, valósággal magával cibálja Adamot.*
- ANNA: Mondja el nekik!
- ADAM: De hiszen tudják.
- ANNA: Hiába tudják, ha nem hiszik.
- ADAM: Hogy lehet ezt elmondani? Ez egy nép lelke...
- ANNA: Cöcö! Egy nép lelke... Ilyent csak a vesztesek mondanak. Meg akik háborúra készülnek, és lelkesíteni akarják a veszteseket holmi emelvényről. Haza, nép, szabadság – a sértettek jelszava. A győztesek rendelkeznek és cselekszenek, méghozzá a saját nevükben. Azt hiszik, hogy élnek.
- ADAM: Most valóban egy nép lelkéről van szó...
- ANNA: Imént még a vér szaváról beszélt nekem.
- ADAM: Mert maga nő, Anna.
- ANNA: Mondja hangosan. Lássuk, miképpen hallatszik. Ne aggódjon, most majd figyelnek magára az urak. Nem a pucerkimár.
- ADAM *(ettől visszazökken fennkölt szerepébe)*: Polgárok! Mint hallották, mi, e föld őslakói, úgy döntöttünk, nem fogadjuk el az idegen hatalmat, habár saját véreink hozzák szuronyukon. Nem akarunk törökös bojárrok, német származású király alatt élni. Nem akarunk jobbágyi sorsot, botbüntetést, fanarióta hivatalnokokat, középkori szellemet...
- HALINA: Jó, jó, mi is tudjuk, mit nem akarunk, de...
- ADAM: Szabadságot akarunk!

ANNA (*feddően rászól*): Adam! Térjünk a tárgyra.

ADAM: Nem akarjuk egyik idegen uralmat a másikra felcserélni. Itt az alkalom, hogy a magunk urai legyünk.

FŐJEGYZŐ: Meg a mieink.

ADAM: Nehéz döntés volt. Választanunk kellett: a nemzet egysége és a szabadság között. A vér szava ellene szólt a...

ANNA: Adam!

ADAM: Századokon át a nemzeti egység eszméje éltetett itt bennünket, az adott erőt. A balászfalvi népgyűlés aztán ki-mondta végre az egyesülést...

FŐJEGYZŐ: No ugyan! Mire odafuvarozták a népet, már maguknak állt Párizsban a zászló. Utóbb rakták a talapzatot a szobor alá.

ANNA: Főjegyző úr, kérem! Hagyják beszélni. Maguk akarták hallani. És ne feledjék, hogy magyarul mondja.

FŐJEGYZŐ: Ennyi benne az érdeme.

ANNA: Gyerünk, Adam. Ne törődjön velük.

ADAM: Önök tudják, milyen az: a politika játékszerévé válni. Amikor alku tárgya lesz egy nép. Mi pedig tudjuk, belátjuk, hogy ahogy ezt a döntést Párizsban meghozták, ugyanúgy hozhatnak egy ellenkező döntést is, ha úgy fordul...

NAGYLAKI (*elismerően*): Okos.

HALINA: Csak előrelátó.

ADAM: Önök ismerik, mit jelent a többség hatalma, még ha saját fajtánkbéli is az a többség. Önök olyan birodalomhoz tartoztak, amelyiknek két fővárosában erdélyi cigánynak csúfolták a magyarokat is. Megérezték rajtuk a románszagot. Rajtunk pedig most a magyarszagot torolják meg a jövevények.

GÁSPÁR: Te csak ne sorold a mi sérelmeinket!

ADAM: Ha maguk most ellenük fordulnak, megszegnek egy nemzetközi egyezményt. Mi nem. Minket nem kötelez semmiféle döntés. Trianonban a magyarokról határoztak, nem rólunk. Magukat le lehet kaszabolni, ha a törvény ellen láznak, bennünket azonban nem irthatnak ki a saját véreink.

NAGYLAKI: Reménytelen.

HALINA: Bizony, nagyon magyaros.

ADAM: Igen, tudjuk, hogy nem győzhetünk. (*Döbbenet.*) Nem is győznünk kell, hanem a saját törvényeink szerint élnünk. Mi magunk akarjuk eldönteni a sorsunkat. És úgy döntünk majd: egyesülünk az anyaországgal.

FŐJEGYZŐ: Mondtam én: cirkusz az egész.

TISZTIORVOS: Minket pedig magukkal együtt lőnek halomra.

ADAM: Önök foglyok, tehát ártatlanok. És nyugodjanak meg: nem lesz itt semmiféle lövöldözés. Ünnepelni jöttek, nem harcolni. A saját véreik ellen harcolnának? Amikor békésen is megkaphatják? Ugyan! Lejátszott játszma ez.

NAGYLAKI: És maguk egy lezárt játszmában akarnak előnyt szerezni?

ADAM: Pontosan.

HALINA: Én mindig nagyra becsültem az idealistákat. De úgy látszik, az idealisták dilettánsok is. A dilettantizmus pedig veszélyes dolog. Főként a politikában.

ADAM: Nem politika ez. Éppen, hogy nem politika többé.

HALINA: Hát mi a fene? Hősiesség? A hősiesség az idealisták dilettantizmusa. (*Nagylakihoz.*) Ez jó mondás volt, mi? De ki fog emlékezni rá?

NAGYLAKI: Kössünk üzletet, Adam úr. Mi megadjuk magunkat a bevonuló hadseregnek. Törvény szerint... Úgy eleget teszünk az egyezmény előírásainak. Maguk pedig folytassák csak a külön játszmájukat kedvükre.

ADAM (*mereven*): A körzetvezető úr, azaz a vezetés úgy döntött, hogy önök itt maradnak.

NAGYLAKI: Megokolná?

ADAM: Ez a parancs, őrnagy úr.

NAGYLAKI: Tűszok vagyunk tehát? Mondja ki!

ADAM: Parancsot teljesíték, őrnagy úr.

NAGYLAKI: És a garanciák?

ADAM: Személyesek.

NAGYLAKI: Szavát adja?

ADAM: Úgyse hinne a szavamnak, ugye?

GÁSPÁR: Ebből elég. Vagy elengedtek bennünket, vagy kitérünk.

ADAM: Gáspár! Ne vetemedj erőszakra, mert még hátra lőnek. Törvényes lesz. Pacifikáció.

GÁSPÁR: Engem csak ők lőhetnek hátra. Törvényesen.

ADAM: Valamint az önkéntes rendfenntartó alakulatok. A Honmentő Bizottmány parancsa szerint. Melyiket választod?

GÁSPÁR: Most nálad a puska. De remélem, hamarosan kiverik a kezedből. És éppen a teid. Akkor majd számolunk.

ADAM: Nagylaki úrnak személyes garanciát ígértem. Megadom. *(Főjegyzőhöz.)* Kedves Kázmér bátyám, ezennel tisztelettel megkérem lányá, Anna kezét.

FŐJEGYZŐ: Mit csinálsz te, Ádám?

ADAM: Két rövid á-val kérném.

HALINA: Garanciákat ad. Leányt kér.

TISZTIORVOS: Most már minden kell nekik.

ELLA: Nem is szabad beérni a felével. Semminek.

ADAM: Megismétlem az ajánlatomat. Hajlandó vagyok feleségül venni Annát, az ön leányát. *(A többiekhez, egyre katonásabban.)* Ajánlatomban nincs semmiféle kedvezés, önzés még annyi sem. Nem az a fontos, hogy megnősülök. Az sem, hogy e friggyel megmentem a főjegyző úr leányát és családját. Igaz ugyan, hogy nem eshetne bántódása a város új elöljárója feleségének, még ha magyar is az. És az is igaz, tudom, hogy engem sem dicsérne meg az új hatalom ilyen gesztusért. Én azonban vállalom. Nem feltétlenül személyes okból. Az a fő itt, hogy hajlandóságomat nyilvánítom ki, hogy szövetséget kötök magukkal. Mégpedig olyankor, amikor vesztesre állnak, és ez a szövetség számomra sem előnyös. Van valakinek kifogása ellene? Gáspár?

GÁSPÁR: Tedd a dolgod.

ADAM: Főjegyző úr?

FŐJEGYZŐ *(Annára mutat):* Őt kérdezd. Felnőtt.

ADAM: Professzor úr?

HALINA: Képtelenség. Beleillik tehát.

ADAM: Nagylaki?

NAGYLAKI: Van magának elég hatalma ahhoz, hogy érvényesítse is ezt az egyezséget?

ADAM: Tisztiorvos úr?

TISZTIORVOS: Az én véleményem az, hogy...

ADAM *(Kerekihez):* Majszter uram?

KEREKI: Nem az én leányom. Az enyéme már messze járnak.

ADAM: A tisztelendő urat nem kérdezem, ő nem világi személy.

PAP: De gondolj az Úrra.

ADAM: Köszönöm. Megyek, jelentem feleteseimnek, mit döntöttem. Egyezségünk így lesz hivatalos. Vizontlátásra, uraim. Készüljön, Anna! *(El.)*

ELLA: Egyszóval erre ment ki a játék. Le a kalappal. Az egész előljárással megsza-vaztatta.

TISZTIORVOS: Míusz a polgármester.

ELLA: Van itt helyébe ember. És én még azt hittem, férfi.

TISZTIORVOS: Neked csak az számít, hogy férfi legyen valaki. Az nem számít, hogy ember-e.

ELLA: Szeretlek én azért téged, ne félj.

Dorică jön előre az ajtótól.

DORICĂ: A Henter nevű jöjjön ki. Tévesztésből van itt.

FŐJEGYZŐ *(kiáltva):* Ötszáz éve tévedésből van itt a szász.

HENTER *(Doricához):* Jövök, Dorică, jövök. De mondjak önöknek valamit, uraim, mielőtt végleg elválnak egymástól.

FŐJEGYZŐ *(dühét rajta tölti ki):* Elmondtak maguk már mindent a román népgyűlésen. A közös-ülésen. Egy pillanat alatt lepaktáltak velük. Maguk mindig arra az oldalra álltak, ahol a kiváltságokat osztják. *(Egyre inkább belelovalja magát.)* Ne oktasson minket maga. Nem vagyunk kíváncsiak a két-féle igazára. Áll itt, és vigyorog fölényesen, mint akinek sikerült. De: ma nekem, holnap neked. Magukra is sor kerül, akkor jussunk majd az eszébe. Előbb a magyarok, aztán a zsidók, s eljutnak a százszokig is, ha egyszer rákaptak az ízére. Úgy kimossák

magukat innen, mint szart a csepünadrág-ból. Nem lesz itt hely másnak, csak nekik.

HENTER: Hallgasson végig egyszer, főjegyző úr. Lehet, hogy ez az utolsó alkalom. Az a maguk baja, hogy soha semmit nem hallgattak, nem gondoltak végig. Maguk csak a szívükre hallgattak. Emiatt lehetséges, hogy nem állnak többé szóba velem. Ön a jog embere, főjegyző úr, vagy majdnem. És önök mindig azt mondják, de szavalják inkább: a föld adta maguknak a jogot. Nekünk a jog adta a földet. Ez közöttünk a különbség. A jog, a törvény oldalán állunk tehát mindannyiszor. És megvagyunk. Ott állunk, hogy a kedvezőbb törvényre szavazhassunk. Maguk sem tehetnek mást ezután: a törvényes hatalom híveivé kell válniuk, mindegy, milyen nyelvet beszél a gazda. Súghatnak neki. Meg aztán, maguk mondják: pénz beszél, kutya ugat. Ne ugassanak. Egyedül a törvény biztosíthatja az életüket, tulajdonjogukat a földhöz is. Önök azt hangoztatják, s milyen régóta! Extra Hungaricum non est vita. Magyarországon kívül nincsen élet. Mi századok óta hazánkon kívül élünk. De jog s törvény szerint. A törvény a mi hazánk. Ehhez tartásuk magukat. Nem az a fő, hol a határ, hanem hogy mi van a határon belül. Annak szurkoljanak tehát, hogy a rabtartóik kiharcolják a jogot, s az új hatalom biztosítsa a törvényességet. Maguknak az az érdeke, hogy demokrácia legyen: civilizált ország, bármilyen zászló lengjen is felette. Itt az alkalom, hogy – extra Hungaricum – eljussanak Európába. Mehetünk, Doricá.

Henter Doricá kíséretében távozik.

KEREKI *(elismeréssel)*: Református ember ez, Nagylaki úr!

HALINA: Tudja, mi ijeszt meg a maguk valóságában? A predestináció. Az eleve elrendelés. Bizony, én a törvénytől félek.

KEREKI: Nem értek én az efféléhez, tanár úr. De azt tudom, hogy a szászok megélték, s nem is rosszul. Olyan bűtort, mint ők, nem csinált itt senki. Volt nekem egy szász mesterem...

TISZTIORVOS: Ácsi! Félrebeszélünk. Megmondtam én: hajnalra megtévelyodunk.

GÁSPÁR: Délelőtt van már, doktor úr.

TISZTIORVOS: Olyasmiről beszélünk, amit nem érünk fel ésszel. Miért nem magunkról beszélünk? Elmondhatom, hogy fáj itt, idebent. A szívem...

GÁSPÁR: Délelőtt van, doktor úr, nem éjszaka. És még megvagyunk. Mostanra legalább tiszták a frontvonalak. Tudjuk, ki hol áll és mit akar.

ELLA: A jegyesedet akarják, Gáspár.

GÁSPÁR: Nem a jegyesem még.

ELLA: Kérd meg. Ne hagyd, ami a tied. Alkalmas helyen vagy, összead sebtében a pap. Aztán mind jöhet a ficsúr, jégre fut.

GÁSPÁR: Nagyon vágyik egy kis verekedésre, vére, Ella asszony?

ELLA: Mindegy, mire vágyom én, eljön az anélkül is.

GÁSPÁR: Azt kéne elkerülni.

ELLA: Védj meg a kedvesedet, Gáspár. Nem létezhet olyan felsőbb érdek, de még eszme sem, amelyikért egy embert feláldozz.

GÁSPÁR: Törődjön a maga dolgával, Ella asszony. Vért pedig majd köp az ura. Őt védje, ne a más kedvesét.

ELLA *(gúnyosan magyarázva)*: Értettem én, polgármester úr. A magafajtának nem másra kell az eszme, se a béke, csak takarónak. Anélkül, csórén, maga is kicsi, nagyon kicsi lenne ám. Egy lánynak biztosan nem elég. De se baj, majd megkapja mástól, ami jár neki. Máris van jelentkező.

Megkondul a harang.

TISZTIORVOS: Éjfél van. Vagy dél.

HALINA: Jusson eszünkbe, hogy Hunyadi János győzelmére harangoznak delente, szerte a világon. Talán nekünk is sikerül a túlerővel szemben...

PAP: De hát, ki húzza? Az én harangozóm elmenekült.

GÁSPÁR: És fíz tizenegyet mutat az óra.

NAGYLAKI: Itt vannak megint. Nekik szól a harang. Csak nehogy értünk szólna.

Harangzúgás.

ANNA *(halk révületben)*: A harang délre kongat. Búza hull rám, amint a templomból kilépek. Fehér fátylamon búza perreg, nem a könnyem az. Jobb kezemben virágkoszorú, csupa vérehulló fecskéfé. Bal oldalon egye-

dül csak a szívem. Úgy érzem, testemen kívüli dobog. Gyerekeimet is más asszony szüli meg. Más anya nyelven kérlel engem az én fiam. Kislányomat látom odább: mezetenül lépked a havas úton, a hómezőben, fekete kabátos óriási ember fogja a kezét, csizmái csikorognak a fagyban. A homályba távolodnak tőlem, engem süt a nap. Gyönyörűn ragyogok a templom lépcsőjén, és szól a déli harang.

Anna monológia alatt Nagylaki, Halina, Kezreki, Cirkuszigazgató eltorlaszolja a főajtót. Gáspár későn veszi észre.

GÁSPÁR (ordít): Nem! Ne! Ne zárkózzunk be!

HALINA: Biztonságosabb.

GÁSPÁR: Ez a bezárkózás provokáció.

NAGYLAKI: Ők kezdték.

HALINA: Gáspár, ez itt egy talpalatnyi Erdély, valóban.

FŐJEGYZŐ: Erdély temploma, igenis.

HALINA: A miénk. Legszebb benne, hogy önként választottuk.

NAGYLAKI: Gazsikám, most, hogy magunk között vagyunk, elmondhatod szépen, miért paktáltál le ezekkel? Ígértek valamit? Úgyse tartják be. Vagy ennyire naiv lennél?

FŐJEGYZŐ: Ejsze, még az útra is kiállnál, megélnenezni őket?

GÁSPÁR: Nekünk itt egyetlen esélyünk van: az általános és teljes rendezés. Bezárkózva kirekesztjük magunkat belőle.

FŐJEGYZŐ: Hagyd te a nagypolitikát másra. Itt és most a mi életünkről van szó.

GÁSPÁR: Ha bezárkózzunk, a segítséget is kirekesztjük. A hangunkat se hallják meg.

NAGYLAKI: Kik, Gáspár? Ki figyel ide?

GÁSPÁR: A madarat is a fészken fogják meg.

ELLA: Legalább nem tudnak bejönni a galambodért.

CIRKUSZIGAZGATÓ (*határozott most, sőt parancsoló*): Lőjék csak ránk a templomot. Látni fogja a világ, kifélék.

GÁSPÁR: Ön szánt szándékkal provokálná őket?

CIRKUSZIGAZGATÓ: Érvénytelenné válik minden szerződés, ha erőszakhoz folya-

modnak. Erre hivatkozva kérhetjük az újabb rendezést.

ELLA (*döbben*): Maga áldozatot akar csinálni belőlünk.

CIRKUSZIGAZGATÓ: Az eredmény majd minket igazol.

TISZTIORVOS: Minket? Kiket?

CIRKUSZIGAZGATÓ (*kissé demagóg módon körbemutat*): Minket, mindannyiunkat. Az utódainkat.

ELLA: Nem születnek meg azok a gyerekek. Ezután egy anya se mer szülni.

CIRKUSZIGAZGATÓ: Ezt kell tennünk. Ez a mi feladatunk. Mi több: ez a hivatásunk.

NAGYLAKI: Kinek nevében beszél ön? Kicsoda ön, igazgató úr?

CIRKUSZIGAZGATÓ: Egy magyar hazafi.

NAGYLAKI: Értem. Értem, hát persze.

CIRKUSZIGAZGATÓ: Törvényes felette-seim vannak, az a fő.

HALINA: Hát a trupp? A művészet csak álca?

GÁSPÁR (*kétségbeesetten*): Ez nem két állam dolga, hanem az összese. Kettő között csak alku tárgya lehet, semmi több. Adnak-vesznek bennünket.

Odakint puskalövésék hallatszanak.

CIRKUSZIGAZGATÓ: Íme, a felelet.

GÁSPÁR: Egymást lövik, uram.

CIRKUSZIGAZGATÓ: Vajh ki tudja? A fő az, hogy lövöldözés tört ki. Ez nem volt benne a programban. Ezt nekünk dokumentálnunk kell.

GÁSPÁR: Lövessem agyon magam? Ön majd mellékel valami dossziéhoz...

CIRKUSZIGAZGATÓ: Barátaim, én nem akarok illúziókat kelteni önökben. Nekem ehhez nincs érzékem, mint egyeseknek. És felhatalmazásom sincs álmokkal kereskedni. Készüljünk fel a legnagyobb áldozatra. De tudnunk kell, hogy a jövőt szolgáljuk, a jövő majd minket igazol. Megbízóim kérése is erre vonatkozik.

TISZTIORVOS: Megkérnek szépen bennünket, hogy...?

ELLA: De miért? Miért éppen a jövő?

A sekrestyéből álomittasan beront Ezredes.

EZREDES: Hallom, lőnek? Díszlőnek?

KEREKI: Élessel mégpedig.

HALINA: Ez a maguk megígért békéje, ezredes.

EZREDES: Elynomott az álom odaát. Nagy a tömjénszag.

KEREKI: De hallik már a kötelesség hívó szava. A halottakat is felveri.

EZREDES: Megyek. Vezényelek.

TISZTIORVOS: Jól fogna nekik a pihent segítség. Csakhogy zárva az ajtó, ezredes, és most nálunk a kulcs.

EZREDES: Barátok! Értik, nem? Maguk barátok.

NAGYLAKI: Ezredes úr, letartóztatom. Adja át, kérem, a fegyverét.

EZREDES: Nem, nem, soha.

NAGYLAKI: A fegyverét!

EZREDES *(szomorúan)*: Nincsen. Honnan vegyek, miből? Semmi nincsen. *(Kiforgatja a zsebeit, mutatja, fegyvertelen. Kenyérdarabot szed elő.)* Elfelejtettem enni, uraim. *(Tovább üríti zsebeit.)* Tessék, tessék, tessék minden. Aludtam, uraim. Közben elmúlt a barátság. Kicsit nem figyeltem oda, s maguk már nem szeretnek. Jól voltunk egymással. Csak nem hittünk egymásnak. Jól voltunk, kacaghattak is rajtam. Jólesett, ugye? *(A többiek némán figyelik.)* És miért én? Én vén vagyok, hosszú a szakállam. Semmim nincsen, csak a szőröm. Én csak nézek.

NAGYLAKI: Ezredes úr, mint a város önvédelmi alakulatának parancsnoka, ezennel őrizetbe veszem.

GÁSPÁR *(halkan)*: Hölgyeim és uraim, most lettünk magyarból kisebbségiek.

(Függöny.)

HARMADIK FELVONÁS

Szín: ugyanaz. Valamivel később, alkonyi fényben. A szereplők külön csoportokban. Esetenként – talán – reflektorfény emeli ki őket.

HALINA *(Bohóchoz, aki levette sipháját)*: Megismétlem a kérdést. A művészet csak álca?

BOHÓC: Vagy fegyver.

HALINA: Visszafelé sülné el, most. Vagy elkoboznák. Barátom, sötétet látok. Gyönyörködnek inkább valamiben.

BOHÓC: Bennem, barátom.

HALINA: Egészséges férfi vagyok én, noha már nem egészen fiatal.

BOHÓC: Abban, amit csinálok. A művészet: cselekvés.

HALINA: A valódi tett helyett, feltételezem.

BOHÓC: Mi a valódi, tanár úr? Csupán a kényszer. Minden cselekedetünk kényszer között történik, és ezért nem is egészen valóságos.

HALINA: Eszerint mindannyian művészek vagyunk.

BOHÓC: Én munkanélküli voltam. Azelőtt bádogos. Aztán jött ez a küldetés...

HALINA: Az álruha!

BOHÓC: Álruha. Forma. Ürügy. A célunk azonban valóságos, nem?

HALINA: Mit tudja azt egy bádogos?

BOHÓC: Mindenki tudja. Azért élvezi a mutatványt. Örvend, hogy valaki meg meri tenni helyette. Képes akár nevetségessé válni...

HALINA: De hát ez így siralmas.

BOHÓC: Nevetnek.

HALINA: Úgy látom, a mi helyzetünk nagyon művészi ám.

BOHÓC *(rémülten)*: Nem, azt nem.

HALINA: A látszat azonos a lényegével.

BOHÓC: Nem, nem. Hiányzik belőle valami. A művészetben mindig benne van a halál...

HALINA: Ostobaság!

BOHÓC: Valóban, roppant nevetséges. Dilettánsok vagyunk, tanár úr. Alkalmi mutatványosok. Az élet meglehetősen dilettáns mutatvány. Mindaddig, amíg veszélybe nem kerül. Mindaddig, amíg hiányzik a produkcióból a lényege, a...

HALINA (*ráripakodik*): Bádogos, maga katonal!

BOHÓC (*bobócosan*): Parancsára! Éljen a halál!

HALINA: Önkéntes, akárcsak én. Engem se kényszerített senki, hogy ide bezárkózzak. Csak éppen nem akadt más hely, ahova mehettem volna. Bezárt a könyvtár és a kupleráj. Most meg a templom is. Leltároznak. Nem tudna maga felvidítani valamilyen képpen?

BOHÓC: Hallgatózzunk. Amikor félnék, úgy dől az emberekből a szó, akár a vér. Néha eléggé mulatságos.

HALINA: Kihallgassunk másokat?

BOHÓC: Tud ennél jobbat, tanár úr? Várunk. Megint csak várunk. A sorsunkra várunk. Mintha egy vonatra várnánk. Szeretnénk felszállni rá, és elutazni. Láta ön a tengert, tanár úr? Valahol vannak tengerek. Pálmafák. Valahol most napfényben táncolnak a lányok. Valahol emberek élnek.

Az egyik padban: Tisztiorvos és Ella, elvonultan.

TISZTIORVOS: Nem emberi dolgok ezek. Emberi dolog az evés, ivás, ölelkezés. De ez történelem. Tömeges. Valami emberfeletti és veszélyes dolog fedőneve lehet: történelem. Mintha egy másik dimenzióban játszódna le. Átjárások vannak oda. Az ember megfogná valakinek a kezét, és hát az óramutatót igazítja át azzal a mozdulattal. (*Ella megfogja férje kezét.*) Rég vége lehetett volna, ha rám hallgatnak. Hiszen olyan egyszerű az egész. Nem érzed?

ELLA (*fásultan*): Igen. Érzem, ha akarod.

TISZTIORVOS: Érezned kellene. Elvégre nő vagy. Én érzem. Az egész testemben itt bent mocorog. Olyan, mintha két szívem volna. Egyszerre dobbannak, mégis külön-külön. Nem tudom, melyik az igazi. Az egyik mintha ki akarna szakadni belőlem. Fájdalmat okoz, de jó. Szeretem. Magamat

szeretem, és mégis valaki mást. Látom, ahogy ott megyek, felfelé egy hegyoldalon. Messze, egyre messzebb. Kicsi vagyok ott, akár a saját gyermekem. Fáj egy kicsit, hogy nem érhetem utol. Igen, most átmegegy a hegyen, és én nem látom őt soha többé.

ELLA: Segíthetek?

TISZTIORVOS (*szigorúan*): Én nem fogom kívánni. Úgy döntöttem, hogy meghalok. Nem mozdulok. Lesz hozzá elég erőm, meglátod. Megmutatom neked.

Bal oldalt, elől: Gáspár és Anna.

GÁSPÁR: Elmegettél volna velem. Most kint lennél. Otthon talán.

ANNA: De itt vagyok.

GÁSPÁR: Akkor nem szóltam. De értetted, ugye?

ANNA: Még mindig volt időm nemet mondani.

GÁSPÁR: És mondtad volna, ha megszólalsz?

ANNA: Csak akkor, ha igent is mondhatok valakinek.

GÁSPÁR: Akarod, hogy most kérdezzelek?

ANNA: Holnap kérdezz.

GÁSPÁR: Előre el volt ez rendezve, Anna. Azért is hagyhattalak. Nem kellett nekem semmit mondanom. Történhet bármi, nem változtat. Fölösleges volna beszélni róla.

ANNA: Fölösleges, de szép. Jólesett volna azért, ha tiltakozol. Csak egy kicsit. Tessék-lássék legalább. Nekem tetszett volna, a többiek meg látják.

GÁSPÁR: Te kacér!

ANNA: Kíváncsi vagyok mégis, holnap mit kérdezel. Hogyan kérsz.

GÁSPÁR: Nem kérlek én. Vizlek.

ANNA: Mondhatnál valamit azért még ma. Még most.

GÁSPÁR: Tudod te.

ANNA: Úgy szokás.

GÁSPÁR: Semmiféle szokás nem érvényes most.

ANNA: De, mindig. Elmúlik ez, de örökre megmaradna minden, amit most mondanál.

GÁSPÁR: Elmondom holnap.

ANNA: Jó, hogy ezt hallom: holnap. Holnap... Azért élünk a világon...

GÁSPÁR: Azért élünk a világon, hogy önmagunk legyünk.

ANNA: Most mégsem rám gondolsz, ugye?

GÁSPÁR: Anna, te *vagy!* Létezel.

ANNA: Milyen furcsán hangzik ez. Már-már félelmetes.

GÁSPÁR: Akár egy vallomás. De segélykiáltás is lehet.

Halina Bohóccal továbbosan a háttérben.

HALINA: Vezess, barátom, Vergilius-Dante-Lucifer. Hadd forogjon el a világi kép.

BOHÓC: Kuss! Azaz: csitt-csitt. Megmondtam: a spicliség a legnagyobb műélvezet.

Egy másik csoportozatban: Főjegyző, Nagylaki, Kereki.

FŐJEGYZŐ (*Nagylakihoz*): Mondhatod bátran, itt nem hallgatnak ki. Sok kényes hivatali dolgot beszéltem meg én a templomban...

NAGYLAKI: Számoljunk össze tehát. A birtoktól, azt hiszem, végleg elbúcsúzhatok. A tiszti nyugdíjamtól dettó. Enni márpedig kell.

KEREKI: De még üríteni is. Hogy kimennék én innen!

NAGYLAKI: Marad a jogi diplomám.

KEREKI: Azzal aztán kitörölheti...

NAGYLAKI: Mester uram, vélhetőleg mások birtokát, nyugdíját, de még az iparát is elveszik. Ismeri az alapvetet: dögöljön meg a szomszéd kecskéje is. Ha nekem nincs, ne legyen neked sem. De a kisemmizetteknek képviselőt, ahhoz pedig jogász kell.

FŐJEGYZŐ: Életed végéig meglesz a kenyered. Nem mintha irigyelném téled. De nekem ahhoz fel kellene esküdni. Érted? Esküdni! Más az. A nyelvüket sem értem.

KEREKI: Legalább nem tudja, mire esküszik. Nem is lesz érvényes az.

FŐJEGYZŐ: De a gesztus! Én állok majd a feszület előtt, nem maga.

KEREKI: Ha ugyan lesz feszület. Igaz, azt is lehet csinálni. Szék, ágy, szekrény, feszület... Tőlem a mesterseget el nem vehetik.

HALINA (*a háttérben, Bohóchoz*): Másé az országot, magadnak építed.

NAGYLAKI: Valami szervezeti formát kell találni az egésznek, az a fő. Anélkül nincsen gazdaság. A magyarságunkból nem élhetünk meg. El fognak menni az emberek más vidékre, munkára, idegen szóra. Ezen törjék a fejüket az urak.

FŐJEGYZŐ: Én vállalom. De ki nevez ki?

KEREKI: Minek?

FŐJEGYZŐ: Hát a szervezethez. Az egylethez, vagy mihez.

KEREKI: Megint főnöknek, ejsze?

FŐJEGYZŐ: Tudja maga, mi az a belég?

KEREKI: Honnan tudjam?

FŐJEGYZŐ: Tőlem.

KEREKI: El van intézve. Én megszavazom.

HALINA (*bekapcsolódik, szokatlanul lelkesen*):

Kiadót kell alapítani, uraim. Újságot, könyvet csinálni. A lapokból tudni fogunk egymásról, átbeszélhetünk ezek feje felett. A könyvek pedig! Ahogy én nézem, oda jutunk, hogy az írók szaván élnek ezután az emberek, nem az anyjukén. Iskola helyét képes tartani a könyv. Művészet kell, káprázat. Mélység és magasság egyszerre, egyetlen sík lapon. Az első könyv a mi gyönyörű rabságunk története lesz. Egy maroknyi lelkes hazafi, a templomba bezárva... Több sebből véreznek. Közülük egy meghal; de csak a vége felé. A legbátrabb, a halálra szánt. Hiszen csak azt találják el, aki elő mer állni. A java.

NAGYLAKI: A maradék: az ocsúja.

HALINA: Nem, nem. Fegyvertelenek, tehát ártatlanok. De bármikor készek...

KEREKI: Teljesen.

HALINA: Meglesz az intelligencia becsülete, ha eddig nem volt neki.

KEREKI: Ezt azért meg kell még beszélni.

NAGYLAKI: Sok mindent meg kell még beszélni, gondolni, barátaim. Most azonban, mindeneelőtt, döntenünk kell. Fogadjuk meg itt...

KEREKI: Én felesküszöm. Hívom a papot.

NAGYLAKI: Határozzuk meg az elveket, és foglaljuk írásba.

KEREKI: Léirni-e? Mi maga, író?

NAGYLAKI: Szeretném, ha fennmaradna, bármi történjen velünk. Gáspár kivihetné, ő arra való, s amúgy is menni akar.

KEREKI (döbbenet): Mit tervezget itt velünk, ha közben ilyesmi jár a fejében?! Ez nem becsületes. Erre nem szabad gondolni. Nem szabad, egyszerűen.

A csoport folytatja a tanakodást, Bohóc tovább megy. Cirkuszigazgató és Ezredes egyezkednek a sarokban.

EZREDES: Maguknak sehogyan sem jó. Az egész kell. Add meg, Uram, de most mindjárt.

CIRKUSZIGAZGATÓ: Én tisztelem az önök próbálkozását, igyekezetét. Főként, hogy esélytelen. Noha nem reménytelen. Talán. Tény, hogy önök mindent feltettek erre.

EZREDES: Nem Isonzó ez, Nagylaki úr. Ha vesztünk is, a mieink jönnek. Mindenképpen mi következünk.

CIRKUSZIGAZGATÓ: Önök azonban más-ként fogadják őket, mint várható volt. Meg fognak lepődni, és ettől feldühödnek. Akárcsak mi. Hogy őszinte legyek, erre mi sem voltunk felkészülve. Mondhatnám: nem számoltunk magukkal, pedig egészen körül-vettek már.

EZREDES: Olyan magasan voltak, elnéztek felettünk.

CIRKUSZIGAZGATÓ: Lehet. Ezután oda kell figyelniük.

EZREDES: Erre megy ki a játék.

CIRKUSZIGAZGATÓ: Ezt az akciójukat például segíthették volna...

EZREDES: Ezért nem szóltunk előre. Hálás-nak kellett volna lenniük maguknak. A szövetségesnek.

CIRKUSZIGAZGATÓ: Persze, a világ előtt titokban maradhatott volna.

EZREDES: A világ kellett lássa éppen. Lássa, kik vagyunk, mik vagyunk. Vagyunk.

CIRKUSZIGAZGATÓ: Fene bonyolultak.

EZREDES: Megegyeztünk. Mehetek?

CIRKUSZIGAZGATÓ (nevet): No, azért annyira nem egyeztünk meg.

EZREDES: Nagydolgomra se?

CIRKUSZIGAZGATÓ: Szétlőnék.

EZREDES: Negyvenhárom.

CIRKUSZIGAZGATÓ: Ezt hogy érti?

EZREDES: A negyvenharmadik lövés volt. Számolom. Nem töltöm hiába az időt.

CIRKUSZIGAZGATÓ: Tudom, mit érez. Ott kellene lennie, velük. De a fogoly is fontos. Néha még hasznos is.

EZREDES: Nem jó lesz. Kérni fognak. Enyéim, övéik, mind. Mindegy. Megharagusz-nak. Nem érettem, én kicsike vagyok, hanem mert itt van egy testvérük nekik, rabságban.

CIRKUSZIGAZGATÓ: Ön katona, és én is az vagyok. Mindketten tudjuk tehát, hogy az elkezdett akciót be kell fejezni. Minden áron.

BOHÓC (Cirkuszigazgatóhoz): Kapitány úr, azt hiszem, odakint elfajultak a dolgok a testvérek között. A harminchetediket lövik.

EZREDES: Negyvennégy.

BOHÓC: Sebesültek vannak.

CIRKUSZIGAZGATÓ (Ezredeshez): Gratulálok, ezredes úr. Szóval mégiscsak komolyan gondolták.

EZREDES (színpadiasan térdre hull): Isten, nem ezt ígérted. Növeszthetem megint a szakállam.

BOHÓC: Kapitány úr! Az őrnagy, a tanár, meg az az iparos...

CIRKUSZIGAZGATÓ: Szegénykéék, erdélyiek.

BOHÓC: Összeesküvés lesz az. Csak a holnap, a kitartás, a szervezkedés... Konspiráció.

CIRKUSZIGAZGATÓ: A jövő, ugye? Természetes reakció ez, ilyen helyzetben. Ott látják magukat, ahol nincsenek.

BOHÓC: És ha fellázadnak? Ha nem fogadják el...

CIRKUSZIGAZGATÓ: Hogy jönnek ezek ahhoz, hogy beleszóljanak országos dolgokba?!

BOHÓC: Még az is lehet, hogy élni akarnak.

CIRKUSZIGAZGATÓ: Most nem az a dolguk. És te? Érzel magadban elég erőt?

BOHÓC: Akkor sem engednének elmenni, ha volna hova mennem.

CIRKUSZIGAZGATÓ: Értsd meg, legalább te. Példa kell. A levert, letargikus országnak, a maradéknak. Belefeledkeztek a tompa fájdalomba, a vereségbe. Éles fájdalomra van szükség, hogy bennük sajogjon folyamatosan. És erre, ami itt történni fog, fél-század múlva is emlékezni fognak. Elég rémes és... elég aljas ahhoz. De most ez a dolgunk, István.

BOHÓC (*Ezredésre mutat*): Jó természete van a vénenbernek, hogy zokogni tud.

Pap, csinált révületben, középre lép, bátorítani akarja talán a rabtartó foglyokat némi isteni sugallattal.

PAP: Istent szólítottátok? Én láttam őt. Megjelent nékem, méltatlannak, az ifjú Jézus. Komor ragyogás ölelte körül. Ott tündökölt a feldúlt, véres föld felett, de nem messzire. Lába ujjá szinte érintette a rögöt. És így szólt: mondd meg a kétségbeesésükben vakon bolyongóknak, akik nem láthatnak engem, hogy elhozom nékik holnap a reményt, kisdalakomban. A harc elcsitul, a seb beforr, testvér a testvérnek testvére lesz, nem bosszulója. Józsefről, nevelőatyámról vegyétek a példát, tegyétek dolgotokat mások gyermekéért, asszonyáért, tartsátok rendben házatok táját, családokat, lelketeket. Követ köre tegyetek, rójátok össze a fát, és őrizzétek a szót. Őrizzétek egymást: a jövőnek. Mert nem vész el, ki dolgozni tud, a fáradságból ereje támad, és megbékél, ki most a véstől haragos. Vegyétek eszetekbe, hogy nem kisebb lélekben a számban megfogyatkozott, a sokaságnál az egyes nem alábbvaló.

ELLA: Ámen.

GÁSPÁR: Köszönjük, atyám.

PAP (*csak Gáspárnak, súgva*): Megbocsát nékem az Isten. Értetek oroztam el az ő nevét.

NAGYLAKI: Készüljünk, barátaim.

PAP (*meztoldja a sugallatot*): Mondá nékem az ifjú Jézus: a ti dolgotok ezután megismerni a barátot az ellenségben. Tekintsetek magatokba, lássátok...

Dörömbölés a főajtón.

FŐJEGYZŐ: Most mégis ránk törnek, meglátják.

HALINA: Csak méltósággal, méltósággal...

GÁSPÁR: Nekünk nincs félnivalónk. Csak az ezredest dugjuk el. Ő a főlövő, az ellenség ellensége.

A dörömbölés megismétlődik.

NAGYLAKI: Tárgyalok én velük.

GÁSPÁR: Én tudok a nyelvükön.

NAGYLAKI: Katonadolog ez. És érted kár volna mégis.

ADAM (*hangja kintről*): Segítség!

FŐJEGYZŐ: Majd én. Ez az én írnom. (*Kiáltva.*) Mi kéne, ha vóna, Ádám? Pardon: Adam – két rövid á-val.

ADAM (*hangja*): Segítsen. Meglőttek.

FŐJEGYZŐ: Kicsodák, te?

ADAM: Lőnek ránk.

FŐJEGYZŐ (*kajánul*): Olyan nincs. A testvéreid.

ADAM (*hangja*): Eltaláltak.

FŐJEGYZŐ: Ti kerestétek magatoknak.

ADAM (*hangja*): Eltalálták a lábam. Folyik a vérem.

FŐJEGYZŐ: Hiszem, ha látom. Na, várj csak. Kinyitom az ajtót, egy kicsit. Mutasd a bibis lábadat. De vigyázz, itt komoly erők vannak.

Főjegyző megpattintja az ajtót, a nyílásban megjelenik Adam lába.

ADAM (*hangja*): Engedjenek be, kérem. (*Kezét is bedugja.*)

KEREKI: Forró vizet a kopaszra!

GÁSPÁR (*felrántja az ajtót*): Gyertek be, gyorsan.

Adam bebukik, nyomában Doricä és a II. nép felkelő.

FŐJEGYZŐ: Hohó, megálljunk! Jön az egész sereg?

ANNA (*Adamhoz*): Bekötözöm. Maga megsebesült.

FŐJEGYZŐ: Tényleg. Nem játék ez, öcsém, láthatod. Nézheted.

HALINA: Most már nektek is van történelmetek.

ADAM: Tudja mit, tanár úr? Menjen maga a francba.

HALINA (*tréfál*): Vigyázz, kiraklak a tied közé.

EZREDES (*Adamhoz*): Ötvenyget lóttek eddig. Ti hányat?

ADAM: Mi egyet se. Nem hagyták.

EZREDES (*érti, szinte számított rá*): Ők kezdtek, ugye?

ADAM: De miért?

NAGYLAZI: Megmondtam én, hogy rossz vége lesz.

ADAM: Ön hagyta volna, hogy csak úgy, könnyedén, fölényesen és diadalmasan...?

NAGYLAZI (*késérőn*): Én hagytam, Adam. Le kellett volna, hogy puffantsalak már az elején. De én hagytam. Aztán beleszoktam. És neked sem tudok gratulálni.

ADAM (*kémlődva*): Igazunk volt, de nem mertük elhinni. Most már láttuk őket. Most már bebizonyosodott az igazunk. Utólag, s talán későn. Meg akartuk mutatni nekik, nem akárhogyan vagyunk. Különbek vagyunk náluk. Annyira, hogy fegyver nélkül is szembeszállunk. Azt akartuk, ne alattvalókként kezeljenek. Egyenrangú testvéreik vagyunk...

ANNA (*a többiekhez*): Ne bántsák. Elég neki, amit kapott.

ADAM (*mosolyogni próbál*): Anna! Megsimogattam! Mégiscsak megérintett engem.

ANNA (*befejezi a kötözést*): Készen vagyunk.

ADAM: Ugye, jobb itt? Odakint bántanak. Vigyázok én magára, Anna. És nekem igazam szokott lenni. Most pedig maga meg-simogattam...

EZREDES (*Doricához*): Hogy volt, Doricá? Halljam!

DORICÁ: Semmi. Lóttek. A főtéren álltunk, az oroszoknál. De nem volt fanfár, se kenyér meg só. Szónok se. A körzetvezető úr se szólt, mert ott se volt. Lehet, rosszul álltunk, azt hitték, magyarok vagyunk.

EZREDES: És a zászló?

DORICÁ (*rálegyint*): Zászló, becsület... Annak való, aki bírja.

EZREDES: Vigyázz, miket beszélsz!

DORICÁ: Engem maga többet ne cseszegessen, ezredes úr. (*Az oltár felé pillant, három keresztet vet.*) Isten bocsássa meg. Maga sem ezredes, nem is nevezték ki, át se vették még az új seregbe. Most már nem is fogják.

Nem lesz földosztás, egyéb, amit maguk ígértek. Úr: úr. Egyik jön, másik megy, azal kész. Jobb ez már sehogy se lesz. Constantin úr, hiába mondják maguk, a becsületet nem lehet megszerezni, mint a földet. Az vagy az emberrel születik, vagy nem. Nekünk már lóttek.

ADAM (*rákiált*): Éppen hogy! Bizonyítanunk kellett, hogy méltók vagyunk. Megérdemeltük. A miénk. Nemcsak ide születünk, hanem meg is szereztük. A becsületet is, a szabadságot is.

GÁSPÁR: Szabadságot, Adam?

ADAM (*csüggedten*): Tudom. Láttam. Szégyellem magam.

GÁSPÁR: Nem felelős az ember azért, amit lát.

ADAM: Díszmenetben jöttek, és tyúkok lógtak a fanyergükön, lopott éjjeliszekerényt vittek az ágyútalpon. A tiszték korbáccsal verték őket. Nekünk kellett volna győzni, Gáspár, ilyenekkel szemben. És veszítettünk. Veszítettünk, mert nem akartunk lőni rájuk. Nem mertük elhinni az igazunkat. Nem a becsületről van szó, hanem a tyúkokról, éjjeliszekerényekről. Nem szabadság ez, hanem szabad rablás. Nem történelem, hanem üzlet.

GÁSPÁR: Mindegy, minek nevezed.

ADAM: Jöttek rongyosan és mohón, nézték közben, milyen földek vannak errefelé, s milyen ekék hozzá... Vas, nem fa. Köhögtek az erős szilvóriumtól. Gyöngé másáshoz szoktak, s hamar megártott nekik. Élvezték, hogy erősebb itt a pálinka, s most még ingyen is van. Azt üvöltötték közben, hogy ez az ő ősi földjük. Nézték, mennyit fognak mérni belőle nekik. Nem tudják még, hogy egy ölet se kapnak. Nem vérrel öntözték, hanem okádékkal.

GÁSPÁR (*mintegy vigasztalva*): Nem azon múlik, mit énekelnek. Nem is a ruhájukon. Szerencsétlenek. Éhesek, persze. Majd jól laknak, átöltöznek. Megtanulnak mosdani. Még franciául is megtanulnak. Nem az a baj.

ADAM: Meg nem ijednek, az biztos. Egyből lóttek.

GÁSPÁR: Idegenben vannak, félnek: lőnek.

ADAM: Nem félnek azok semmitől, szerencsére. Nincs mit veszteniük.

GÁSPÁR (*magyarázólag*): Vannak népek, amelyeknek nem jutott alkalom. Túl korán érkeztek, vagy túl későn. Nem tudták elhasználni az erejüket. Frissek maradtak, és dühösek a beléjük szorult vágytól. Csendes, elfojtva nőttek Isten számára, aztán egyszer csak kirobbannak. Mi magunkat pusztítjuk már. Ők egészségesebbek: másokat pusztítanak.

ADAM: A föld legősibb népe ez, Gáspár. A legrégebb és legmagasabb kultúrával. Elnyomták, elvették mindenét, de a lelkében mindig is megmaradt, megtartotta. Szelíd, béketűrő nép ez, senkit nem bánt. De ha kezét emelnek rá, ha megsértik hagyományos igazságérzetét... akkor odaüti.

GÁSPÁR: A világon minden nép ilyen...

ADAM: Nincs a világon még egy nép, amelyik ennyire szereti a szabadságot. Az az életető levegője. Ezek oroszlanok!

GÁSPÁR: Hallom, a pénzüket is az oroszlánról nevezték el.

ADAM: Traianus császár egyik unokájával beszélsz, Gáspár!

GÁSPÁR: Gratulálok a szopora császárhoz. De ne feledd, Nagylaki úr Dózsa György ivadéka. Kázmér bátyám a honfoglaló Árpád apánktól ered. Halina törzsökös lófő. Nekik papírunk, kutyabőrük van róla. De mire jó ez?

ADAM: Nekik már kámpec. Ezután a fiatal népek következnek. És neked nincs jogod engem vizsgáztatni vagy sajnálni. Megalázol velem.

GÁSPÁR: Én is itt születtem, Adam. Az apám is. Űkapámat nem ismertem, de neki is meg kellett születnie valahol.

ADAM: Ezt majd megbeszéljük, máskor. Most fáj a lábam. Talán nem vagyok magamnál. Szenvedek. (*Kiált.*) Anna! Folyik a vérem.

GÁSPÁR: Értem, Adam. Máskor.

Gáspár a többiek felé indul, akik újabb csoportba verődtek, Adam utánaszól.

ADAM: Gáspár!

GÁSPÁR: Tudom, Dózsa a tiétek.

ADAM: Gondolkodtam a dolgon. Annát most mégsem vehetem el.

GÁSPÁR: Ahogy gondolod, Adam.

ADAM: Beláthatod. Megérti. Most nem olyan idők jönnek. Kiderülne róla, kifélemiféle, még ha a nevemre íratom is.

GÁSPÁR: Hogy hívnak téged, Adam, tulajdonképpen?

ADAM (*nem felel a kérdésre*): Most majd politizálni kell mégis, úgy látszik. Lehet, hogy képviselő leszek.

GÁSPÁR: Az lehet. Sok sikert hozzá.

ADAM: Majd mindent megbeszélünk.

GÁSPÁR: Máskor. Akkor.

ADAM: Megmutatom én ezeknek. Fognak még engem tekintetes úrnak szólítani itt.

GÁSPÁR: No, majd akkor.

ADAM: De ha mégis... Mondd meg neki, hogy ha megvárna addig, megköszönném. Visszajövök és elveszem. Mindent bepótolok.

GÁSPÁR: Persze. Amikor olyan idők jönnek. Megmondom neki.

ADAM: Nem szeretném, ha haragudnál.

GÁSPÁR (*nyílt gúnnyal*): Nem lehetek haragban egy országgyűlési képviselővel. Nem olyan idők jönnek.

ADAM: Örvendek, hogy legalább ezt megbeszéltük. Jó lesz minden, ne félj. Csak a lábam ne fájna ilyen kegyetlenül.

GÁSPÁR: Semmi sem tökéletes, méltóságos úr. De majd hőst csinálnak belőled. Úgy egyszerűbb megmagyarázni. Indulásnak jó lesz.

ADAM (*komolyan*): Meglőttek, nem?

GÁSPÁR: Meg, valakik. Kérdés, kicsodák lehettek?

ADAM: Majd kiderül. Kivizsgálatom én, ahogy oda kerülök.

GÁSPÁR: Jó, majd felkészülök rá. Köszönöm, hogy előre szóltál.

ADAM (*hangsúlyosan*): Vizszontlátásra, Gáspár.

GÁSPÁR: Hát igen... Isten veled, Adam. Meg Traianus császár.

Gáspár csatlakozik a csoporthoz, melynek közepén Ezredes áll, és Kerekivel vitatkozik.

KEREKI: Ne kérje, hogy magával sírjak. Minket nem megverték, hanem eladtak. Nem mindegy az, hogy egy asztalnak három lábát raknak, vagy kitörnek egyet a négyből. Az egyik aranyérmes darab, a másik selejt. Pedig ugyanannyi lábuk van. Megszámolhatja.

EZREDES: Maga számoljon. Egy: megmutattuk, merünk fegyvert fogni. Kettő: tudunk lőni, ha kell. Három: győzünk, ha akarunk. Négy: képesek vagyunk lemondani. Győzelem ez.

KEREKI: Egy kalap alatt vagyunk, Constantin úr. És elég nagy sötétség van alatta. Nem látszik, ki milyen felekezettű, de még az sem, milyen nyelven beszél. Amíg a tyúkszemére nem hágnak. Mert akkor a jajgatásával elárulja magát. Jaj, mondom én, váj-váj, mondja maga. De jó, nem bánom, én nem figyelek oda.

EZREDES: Nem kellett volna engemet bezární. Én jól csináltam volna a diadalt.

KEREKI: Nem lehet ezt jól csinálni. Ez alatt a kalap alatt túl sokan vagyunk ahhoz, egymásnak ütközünk. Minket nem kellett volna bezární, például. Akkor segíthettünk vagy futhattunk volna szabadon.

EZREDES: Nincs annyi hely a világon, ahol elférjenek.

KEREKI: Ne higgye, hogy örvendek, amiért kikaptak. Nem egyébert, de az ilyesmit nem felejtí el az ember, megzavarja az álmát. Rossz álmú emberekkel pedig nem lehet dolgozni. Mindegyre az ujjukra ütnek a kalapáccsal, s attól még dühösebbek lesznek. De hát, kikaptak, kikaptak. Legalább egyenlők vagyunk. Felszorultunk, mint recsenyédi kutya a boglya tetejére. Kormány legyen a talpán, amelyik lehoz innen. Legalább két kormány kell ahhoz. *(Cirkuszigazgatóhoz.)* Igazgató úr! A miénk – illetve a maguké – mit szól hozzá?

CIRKUSZIGAZGATÓ: Honnan tudjam én azt?

KEREKI: Hivatalos embernek tetszik lenni, ugyebár.

CIRKUSZIGAZGATÓ: Én egyedül az oroszlanokért aggódom, el kell számolnom velük. A végén még megeszik őket odaki.

KEREKI: Látja, én is ettől félek. Egyébtől nem is. Egyszóval, a kormánya nem szól értünk?

CIRKUSZIGAZGATÓ: Értünk igen, meglehet. Ha muszáj lesz. De a művészetnek most kicsi a becsülete.

KEREKI: Akár a tisztos iparnak.

CIRKUSZIGAZGATÓ: Maguk pedig béküljenek meg.

KEREKI: Ezekkel?

CIRKUSZIGAZGATÓ: A helyzettel leginkább. De biztosíthatom, hogy a helyzet változni fog.

KEREKI: Akkor meg miért békéljek meg vele? Vége lesz, mire megszokom.

CIRKUSZIGAZGATÓ: Nem tudható, mikor lesz vége.

KEREKI: Vagy úgy! Még szerencse, hogy a családom jó helyt van. *(Kiált.)* Doric! Gyere már ide. Megérkezett a nagysága Pestre? S a kisleány?

DORICÁ *(kelletlenül)*: Majszter úr, az a helyzet...

KEREKI: Helyzet-e?

DORICÁ: Az a helyzet, hogy visszajöttünk.

KEREKI: Vissza-e, te?

DORICÁ: A nagyságos asszony utálta a vagonat.

KEREKI: Vagont-e?

DORICÁ: Abban kellett volna nekik lakni.

KEREKI: Az én feleségemnek. Vagonban. Pesten.

DORICÁ: Nem egészen. Mert Szolnokon.

KEREKI: S most hol vannak?

DORICÁ: A műhelyben. A gyaluforgács alatt.

KEREKI: Mi a fenét csinálnak ott?

DORICÁ: Félnek.

KEREKI: S a leányka?

DORICÁ: A leányka még be is van kormozva. Szakasztott a nagyanyja. De nem mondom el senkinek, ne féljen maga.

KEREKI: Nem hát. Kiszeded a forgács alól te magad.

DORICÁ *(sértődötten)*: Van nekem jegyesem, Kereki úr!

KEREKI: De azért jól vannak? Mondjad már.
DORICĂ: Úgy is lehet mondani. Porosak egy kicsit.

KEREKI: Magamra hagyatok, a francba! Hiába etettek. Agyon kéne hogy üssek valakit! Ha merném...

Fémes hangon megszólal Ella.

ELLA: Uraim! Bejelentést kívánok tenni. Férjem, a tisztiorvos úr meghalt. Hova te-methetem?

Tisztiorvos holtan ül a padban, feje Ella vállán. Körülállják.

HALINA (csendesen): Ő a mi első hősi halot-tunk.

ELLA: Ugyan, tanár úr! Önmagának halt meg ez, nem maguknak. Hagyják békén, kérem.

HALINA: A pap is odalett. Ki mond gyász-beszédet?

ELLA: Majd én. A kettőnk dolga ez. Vagy már csak az övé. (A halotthoz.) Sikerült ne- ked, Tádeusz. Le a kalappal.

Ella a holt Tisztiorvos fülébe beszél, nem hallat-szik. A másik padosorban, ugyanolyan mereven, összebújva ül egymás mellett Artistanő és Ido-már.

CIRKUSZIGAZGATÓ (Bobóhoz): Nézd meg őket. Csak nem csináltak valami bo-londot?!

BOHÓC (megböködi a párt, majd jelenti): Alusznak.

CIRKUSZIGAZGATÓ: Neked a toronyban a helyed. Figyeld ezeket. De nehogy baleset érjen. Nem eshetsz le, világos?

Bobóc a sekrestye felé távozik, miközben a kó-rusban megjelenik Körzetvezető. Ez alkalom-mal két, szabályos egyenruhát viselő fegyveres-sel. Ők a bevonuló sereg katonái.

KÖRZETVEZETŐ (papírlapról olvassa): Pol-gárok! Békésen, az összes nemzetközi egyezmények tiszteletben tartásával bevo-nuló csapatainkat hitszegő módon aljas ter-roristák támadták meg. A népünkre jellem-ző, hagyományos emberiség szellemében katonáink nem viszonzták a lesből, gyá-ván leadott lövéseket. A körzet parancsnok-sága, mérlegelve a kialakult helyzetet, te-kintettel a nemzetközi egyezményekre, a békeszerződésben rögzített alapelvekre, min-

den felelősséget elhárít magától, és az orv-lövészeket teszi felelőssé, akiket – az eddigi kimerítő vizsgálatok szerint – a lakosság magyar nemzetiségű része is támogatott. Ezért viselnie kell a következményeket. Ősi földjükre békésen bevonuló katonák, egyszerű parasztiak legyilkolása kimeríti azokat a körülményeket, amelyek indokolt-tá teszik a megtorlást. Ennek módjáról és mértékéről később intézkedünk.

Körzetvezető kifelé indul.

HALINA: Elérkezett az igazság pillanata...

EZREDES (határozott): Körzetvezető bajtárs! Mondani akarok valamit. Kell. Tárgyal-junk.

ADAM: Hagyja, Costică bácsi. Most más dolga van. Be kell fejeznie, amiért idejött.

EZREDES (kiabálva provokálja a már eltűnt Körzetvezetőt): Mi a te neved? Hazudjad! Hallgass meg legalább. Én lőttem rád! (Hallgatózik, de válasz nem jön.) Én vezé-nyeltem a sortüzet. És hogy tudd: egyet bá-nok csak. Hogy ilyen kevés sikerült. Az utolsó szálig ki kellett volna irtsalak. (Adamhoz.) Miért nem kellek neki? Adam, téged kedvel, mondd neki, hogy én vagyok a felelős. Én vagyok a vezér.

ADAM: Így van ez rendjén, Costică bácsi.

EZREDES: Nem lehet egy kalap alá venni...

ADAM: Én sem tennék mást a helyükben. Nincs is rá idő.

EZREDES: Ezeket engedjék ki. Ezek csak magyarok.

ADAM: Késő. Tudják, hogy eljárna a szá-junk, ha innen kikerülünk. Ismerjük egy-mást, hát nem?

EZREDES: Szavunkat adnánk.

ADAM: És megszegnénk. Elhencegnénk, hogy hősök vagyunk. Az ember dicsekszik, Costică bátyám. De nem emberi dolog ez. (Fennhangon.) Barátaim, meg fogjuk hozni a végső áldozatot.

HALINA: Elmagyarosítanak a sírkövön, Adam. Hosszú á-val írják majd rá a nevedet.

ADAM: Nem úgy csinálják a történelmet, professzor úr. Tudják ők, s mi is tudjuk, mit kell írni az emlékművekre. (Szónokol.) Minden nemzet a hőseivel igazolja jogát a földhöz, de még a létezéshez is, akik fel-

áldozták érte magukat. A történelem maga áll majd azon a talapzaton. Barátaim, ve-lünk kezdődik népünk történelme. Le-gyünk büszkéek rá. Mi vagyunk az alapítók.

DORICĀ (*halkan*): Mi hasznunk belőle, uram?

ADAM: Tudják ők, mire használják, ne félj.

DORICĀ: Na jó, de ha a magyarok lóttek, minket vigyenek ki innen.

ADAM: Tudod te, kicsoda a körzetvezető úr?

COSTICĀ: Délről jött, azt mondják.

ADAM: Délről jött, és ezt az egyet komo-lyan gondolja. Délről nézve egyformának látszunk. (*Győzködi.*) Muszáj megtenniük, Doricā. Nyugodj meg, majd kezet csókol-nak az anyádnak.

DORICĀ: Sokra megy vele.

ADAM: Nyugdíjat is adnak neki, biztosan.

DORICĀ: Nyugdíja eddig csak a tisztvise-lőknek volt, Adam úr. Szegénykém, nem fogja elhinni.

ADAM: Meglesz ezután mindene, amit kí-ván. Még le is írják, amit rólad mesél.

DORICĀ: Leírják-e? Könyvbe?

ADAM: Történelemből, Doricā.

DORICĀ: Adam úr, van nekem egy meny-asszonyom. Az nem kaphatna valamit? Igaz, csak a jegyesem még, s nem az asszo-nyom, de elvettem volna, tényleg. Én min-dent komolyan gondolok, ha egyszer eszembe jutott.

ADAM: Megkapja, amire vágyik, egyet se félj.

Anna közeledik.

ANNA (*Adamhoz; tegezi*): Eljöttem, Adam. Látsz engem?

ADAM: Ne kérjen, Anna. Az ember utólag nem helyesbítheti a történelmet.

ANNA: Most teljesült az álmod. Látom. Át-szellemült az arcod. Ismered a messzeséget, ahova készülsz?

ADAM: Igen, benne vagyunk a nagy egész-ben, Anna. A része vagyunk. Egyformák vagyunk.

ANNA: Egy tévedés miatt. Én azonban nem tévedésből születtem nőnek, és gyereket szülni is a magam akaratából fogok.

ADAM: Kívülről, messziről egynek látszunk.

ANNA (*várakozósn*): Egy párnak?

ADAM: Ürügy vagyunk egy történelmi for-dulathoz. Ne kérjen, Anna, semmire. Min-denképpen ez lett volna a vége. És most már lassan vége is lesz.

ANNA: Ennyi lennének? Ürügy?

ADAM: Többek leszünk, Anna. Tartson velem. Vegye fel a nevemet. Odakerülne mellém, a márványlapra. Többet most nem ígérhetek. Mindörökre ott ragyoghatna.

ANNA: Nem az öröklétre vágyom én!

ADAM: A legnagyobb borzalom, ha elfelej-tenek. Ha nem hagyunk nyomot a földön.

ANNA: Utódokat. Szerelemből született gyermekeket.

ADAM: Jöjjön velem, ragyogjon, Anna.

ANNA (*kitigombolja a blúzát*): Látsz engem? (*Adam egy pillanatra a lány meztelen mellére mered, majd elfordul.*) Ide nézz! Megmondta a szeretőm: én vagyok!

ADAM (*feszélyeztetten*): Most nagyobb dol-gokról van szó, Anna.

ANNA: Ragyogok. Érzem, hogy tündököl a testem. Ki látja meg? Kit melegíték én a ra-gyogásommal? Kire omlik a sugaram? Kit növeszt?

ADAM (*kiáltva*): Vigyék el innen! Eleredt a vérem. Folyik a vérem.

ANNA: Meghalni a maga feladata, nem az enyém.

ADAM: Igaz most már. És maga követ en-gem. Mintha szeretne.

Gáspár félrevoonja Annát.

GÁSPÁR: Én akarlak látni. Nekem mutasd magad. (*Átöleli.*)

NAGYLAKI: Gáspár! (*Az egy intéssel jelzi, hagyják békén.*) Keményebb legénynek hitte-lek. De úgy látszik, beéred te is egy nővel. Boldog akarsz lenni talán?

GÁSPÁR: Maga mit akar még?

NAGYLAKI: Megkövetlek. Azt mondtam – hallod? –: bocsáss meg. Nem kellett volna bezárkóznunk.

GÁSPÁR: De bezárkóztunk. Önmagunkba. Egymásba. Hagyjanak együtt ezzel a lánnyal. Elég vagyunk már egymásnak, nem kell egyéb.

FŐJEGYZŐ: Hallgasd meg azért.

NAGYLAKI: Kitanultál. Mindent tudsz már, amit mi.

GÁSPÁR: Mit kezdjek vele?

NAGYLAKI: Gyűlölj csak bennünket. Az embernek előbb meg kell gyűlölnie az összes többi, hogy önmaga lehessen. A tanítóit kell meggyűlölnie legelőbb.

GÁSPÁR: Elkésett a bölcsességgel, Nagylaki úr.

NAGYLAKI: Megöregedtem, Gáspár, csak úgy látszik, nem vettem észre. Neked kell megcsinálnod helyettem. Egyedül neked van jogod hozzá, mert te hittél benne egyedül. Kimész innen. Megkeresed a nemzetközi ellenőrző bizottságot.

HALINA (közbeszól): A nemzetközi közvéleményt. Elmész az egész világra.

NAGYLAKI: Itt már csak ők segíthetnek. Kötelességük.

GÁSPÁR (Annára mutat): Nem bízom magukra.

HALINA: Köziülünk senki nem alkalmas, Gáspár. Nem tudná meggyőzően előadni. Te azonban mindezt magadtól tudod.

NAGYLAKI: Mert az elején nem fognak hinni neked. Azt tartják, ők jól elrendezték mindent. S talán azt sem tudják, hol vagyunk.

HALINA: Ismered ezeknek a nyelvét is, átjutsz a vonalaikon. Meg hát... kibírod, ha úgy fordul. Hallgatni is tudsz már.

GÁSPÁR: És mit mondjak nekik?

HALINA: Tudod te. Amit nekünk mondtál.

GÁSPÁR: Maguk se hitték.

NAGYLAKI: Nekik kötelességük elhinni. Intézkedni. Sokak nevében beszélés.

FŐJEGYZŐ (megfogalmazza az igazi szándékot): Fogd kézen Annát, és meneküljtek.

Halina egy ideje Adam körül téblábolt, most annak vért tenyeréről Gáspár ingére keni.

HALINA: A sebeknek hinni fognak. Te vagy az utolsó túlélő, Gáspár, úgy vigyázz magadra.

GÁSPÁR: Merre mehetnék?

HALINA (sorolja, s az egymástól távol eső helyek nevének említése vallomásnak hangzik): Fel az Akasztódombon s az Örkön Hadrév

és Kökös felé, át a Rika-hegyen, a Maroson, a Fekete-ügyön, Tiszán, a Szépmezőn, a Királyhágón, a Hargitán, el a Vlegyásza mellett, Szépkényerüszentmártonon, Hétfalun, Gyerőmonostoron keresztül, Beregszász, Érsekújvár és Jászberény irányába, végig a Kisalföldön, a Kenyérmezőn és egész Gömörön Bécsújhelyig és Márkházáig, Péterváradig, tovább Letenyének, Maglódnak, Illyefalvának, Szászrégennek, Oláhszentgyörgynek, Farkasfának, Lészpednek, Felsőörnek; Cegléd, Tarján, Brassó, Körösfő után a Duna mentén Pozsonyba, Tápióbicskére, Udvarhelyre, Pécsre, Somorjára, Vaslábra, Dömsödre, Niklára menj.

GÁSPÁR: De hogyan?

NAGYLAKI: Ezek tisztelik a szertartásokat.

KEREKI: Most úgyis nagyon ünnepi hangulatban vannak.

FŐJEGYZŐ: Áldásom rátok. Szeressétek egymást az idők végezetéig. Az első fiút Kázmérnak kereszteljétek. De nem. Ennek a névnek már se értelme, se haszna. Árpád legyen. Zoltán vagy Attila.

ANNA (megérti, mire készülnek): De milyen ruhát vegyek fel? Nekem most nagyon szépnek kell lennem. El kell vakítanom őket.

CIRKUSZIGAZGATÓ: Eligazítjuk. Valójában én mégis művész vagyok, rendező. (Nagylakihoz.) Menjenek csak. Ez az igazság is jó.

EZREDES (lehúzza a jeggyűrűjét, Annának nyújtja): Fogadja el, leány. Igazi.

Artistanő Anna fejére borítja fehér selyemfátylát.

HALINA: Hol a pap?

KEREKI: Doricá, fiam, ugorj a papért. Világra szóló mennyező készül itt.

Doricá készségesen bemegegy a sekrestyébe.

ADAM: Azt hiszitek, ennyi a mindenség? Nem ott van.

ELLA (megszólal): Meghalt az uram, a szertóm. Hallják az urak? A tisztiorvos úr szabadon távozott. Indulásakor azt mondta, elmegy, megkeresi az embereket, akik jobban ismerik egymás lelkét, mint nyelvét. Az én uramnak nincsen már se nemzete, se hazája. De tudja, mekkora a mindenség.

Egy a mélység és a magasság, sírás, kacagás egyre megy. Szabad.

Pap érkezik a sekrestyéből, saroglyaféle alkotmányon a betlehemes jászolt hozza, abban a babaszerű kis Jézust. Doricá segít a cipelésben.

ADAM: A karácsonyunk mindig egy napra esik, de a húsvétot nem egyszerre ünnepljük. A megváltás egyszerre jön el mindenkinek, de a feltámadás... Talán soha.

PAP *(a középre állított betlehemes jászolnál):* Barátaim, nekünk egy nappal korábban érkezett el a legszentebb alkalom, mint az meg van írva. A megváltó megszületett. A szeretet és a béke üzenetével érkezett hozzánk, idő előtt.

Kintről ágyúdörgés hallatszik.

PAP: A szeretet és a megértés azonban örök-

kévaló, nem alkalom szülte. Népet egy másik nép elnyomhat és megszabadíthat...

Ágyúdörgés.

PAP: Az egyes ember azonban csak a szeretetben és a megértésben talál megváltásra, szabadságát azáltal leli meg. Önmagában.

A templom összedől.

(Nem kell látványosságnak lennie. Sötétség borul rá. Fekete függöny hull le előtte tehát, vagy kialszanak a fények. Némi füst és por száll fel.)

Félrever a harang. Kötélén, fel-alá ingva lóg a halott Bobóc, fényes sárga rubájában a fekete háttér előtt. Bal felől megjelenik Gáspár és Anna. A férfi véres fehér ingben, a nő az alkalmi fátyollal a fején. Karjában a jászolbéli kis Jézust hozza.

Kong a harang.

